

DEMOKRACIJA
OBRAZOVANJE
AKTIVISTI
SUKOBI
MIROVNI
STUDIJI
NENASILNE
OSNOVNI
PRAVDA
POJMOVI

ZA NE-MIRNE GRAĐANE

ALTE
SURADN
PROŠLOSTI KOMU
NENA SILJE
PROM
RJEŠEN
ARGUMENTI

RAIATIVE
JA PRAVA
NIKACIJA

MIROVNI
STUDIJI

OSNOVNI
POJMOVI

ADRŽIVO
DOSTOJANSTVO
MOĆ

IZDAVAČ:

Centar za mirovne studije/Mirta
www.cms.hr
www.facebook.com/CentarzaMirovneStudije
www.twitter.com/CMSZagreb

ZA IZDAVAČA:

Julija Kranjec

PRIPREMILI:

Lana Jurman, Lovorka Bačić, Andrijana Parić, Ana Raffai, Oto Raffai, Tatjana Vlašić, Duška Gelb, Ivana Radačić, Sara Lalić, Cvijeta Senta, Amir Hodžić, Goran Božičević, Vesna Teršelič, Gordan Bosanac, Julija Kranjec, Drago Župarić Ilijić, Ermina Bužinkić, Vesna Janković, Ankica Čakardić, Dražen Šimleša, Jelena Miloš, Jovica Lončar, Iva Ivšić, Jasna Račić.

UREDILA:

Iva Zenzerović Šloser

DIZAJN:

Lidija Novosel

TISAK:

Kerschoffset

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000942467

ISBN: 978-953-7729-40-0

Rujan 2016.

**MIROVNI
STUDIJI
OSNOVNI
POJMOVI**

SADRŽAJ

Uvod	7
Mirovni studiji: razvoj, sadržaji, kritika	9
Osnovni pojmovi	11
Mirovno obrazovanje/obrazovanje za mir	12
Nenasilna komunikacija	13
Osnove medijacije	14
Stereotipi i predrasude	16
Moć	17
Nenasilje	18
Nenasilna transformacija sukoba i zona nenasilja	19
Fundamenti i argumenti	19
Nenasilni otpor (direktna akcija)	20
Strukturalno nasilje i spirala nasilja	20
Ljudska prava	21
Diskriminacija	22
Spol	22
Rod	23
Seksualnost	23
Izgradnja mira	24
Rat	25
Mir	26
Etika intervencije u sukob	26
Pomirenje	27
Društvena pravda	28
Volonterski projekt Pakrac	28
MIRamiDA	29
Antiratna kampanja	30
Suočavanje s prošlošću	31
Žrtve ratnih zločina i teških povreda ljudskih prava	33
Pravo na istinu	33
Ljudska sigurnost	34
Međunarodna razvojna suradnja (MRS)	34
Terorizam	35
Postkolonijalna teorija i postkolonijalizam	35
Nacionalizam	36
Migracija	37
Izbjegništvo, pravo na azil	38

Integracija	39
Ekonomska demokracija	40
Klasa	41
Sindikati	41
Socijalna država	42
Globalizacija	43
Održivi razvoj	44
Commonsi – zajednička dobra	44
Aktivizam i društvene alternative	45
Feminizam	45
Patrijarhat	46
Seksizam	47
Emancipacija	47
Javno/privatno	48
Horizontalna segregacija	48
Vertikalna segregacija	49
Žensko iskustvo	49
Oснаživanje	50
Civilno društvo	51
Literatura: čitati, čitati	53
Abecedni indeks pojmova	63

Publikacija: Mirovni studiji – osnovni pojmovi nastala je kao udruženi rad suradnica i suradnika neformalnog obrazovnog programa Mirovni studiji koji se pri Centru na mirovne studije provodi od 1997. godine, a u suradnji s ustanovom za obrazovanje odraslih Mirta od 2015. Mirovni studiji izrasli su na temeljima direktnog aktivističkog rada na društvenoj obnovi u ratnom i post-ratnom periodu¹. Prvi edukacijski programi na kojima se temelje Mirovni studiji, MIRamiDA treninzi², počeli su s provedbom 1993. godine u Pakracu, razvijali su se i danas se provode u različitim oblicima. Oko Mirovnih studija i direktnog rada na izgradnji mira u podijeljenim zajednicama, izrastao je Centar za mirovne studije, neprofitna organizacija koja se od 1997. bavi povezivanjem istraživanja, edukacije i aktivizma, a kroz zagovarački rad na javnim politikama nastoji doprinijeti smanjenju strukturnog nasilja i diskriminacije u društvu, izgradnji mirovnih politika i održivog mira.

Mirovni studiji Centra za mirovne studije formirali su se na iskustvu domaćih antiratnih aktivista i iskustava koja su

- 1 Mirovni studiji i Centar za mirovne studije izrasli su iskustva direktnog rada u gradu Pakracu, tada ratom podijeljenoj zajednici. Od 1993. – 1997. trajao je Međunarodni volonterski projekt Pakrac, projekt društvene obnove grada koji je uključio rad više od 400 volontera.
- 2 MIRamiDA – Prvi treninzi Izgradnje mira u Post-jugoslavenskim zemljama krenuli su u listopadu 1995. iz ratom stradalog Pakraca. Izravno se nastavljajući na iskustva Volonterskog projekta Pakrac, Miramida je bila zamišljena kao Trening za voditelje projekata Socijalne obnove.

7
razvili s međunarodnim kolegama. Prateći generalne premise interdisciplinarnog polja mirovnih studija, ovaj program podjednako vrednuje iskustvo, specifičnosti okruženja i heterogene teorijske koncepte. To je ponekad slijepa ulica, ali češće je produktivno otvoreno polje. Mirovni studiji su pokrenuti i održani sa željom da se osobe sa malo ili bez aktivističkog iskustva osnaže da postanu aktivni nositelji društvene promjene u kolektivima i zajednicama kojima pripadaju. Od osnutka do danas, po generaciji uključujemo 30-tak zainteresiranih i najmotiviranijih osoba različitih dobi, raznolikih iskustava, osobnih i profesionalnih motivacija kojima je zajednička motivacija i želja za uključivanje u rad na društvenoj promjeni, multiplikacijom znanja i sadržaja koje program nudi, u svom okruženju. U 18 generacija, više od 500 osoba je prošlo kroz program. Kroz program ih vodi, informira, motivira i educira 20-tak stalnih predavača i barem još toliko gostujućih kojima je zajedničko poznavanje teorijskih i metodičkih koncepata, te iskustvo i praktični rad na temama.

Mirovni studiji od početka njeguju pristup obrazovanju kao interdisciplinarnom polju razmjene iskustva, osnaživanja i ravnopravnosti u procesu učenja. Uz teme koje nisu jednoznačne ni jednostavne, ovaj pristup suprotno očekivanjima – osnažuje na djelovanje.

U ovoj publikaciji objedinjujemo pojmove koji pomažu praćenje programa Mirovnih

- 8 studija. Djelomično ga olakšavaju, a na mjestima i kompliciraju jer traže propitivanje i kritičnost. Razlog tome je široko i interdisciplinarno polje koje nije lišeno komplementarnih, ali i heterogenih izvorišta.

Pojmове su izabrali i uredili suradnici Mirovnih studija, voditelji i voditeljice kolegija. Cilj nije pojednostavljivati stvarnost oko nas, dati uske ili jednoznačne definicije, već pokazati kontekst – područja društvene stvarnosti koja u ovom trenutku trebamo poznavati za rad na transformaciji društvenih odnosa – ponuditi okvir za njihovo razumijevanje iz specifične perspektive mirovnih studija.

Namijenjena je u prvom redu sudionicima programa, kao i osobama koje se žele informirati ili krenuti s obrazovnim i istraživačkim radom u ovom polju.

Za one koji žele čitati, čitati i znati više, prilažemo i popis literature u kojoj su temeljni pojmovi detaljnije elaborirani.

Pojmове i literaturu su izabrali i uredili voditelji kolegija i suradnici Mirovnih studija: Lana Jurman, Lovorka Bačić, Andrijana Parić, Ana Raffai, Oto Raffai, Tatjana Vlašić, Duška Gelb, Ivana Radačić, Sara Lalić, Cvijeta Senta, Amir Hodžić, Goran Božičević, Vesna Teršelič, Gordan Bosanac, Julija Kranjec, Drago Župarić Iljić, Emina Bužinkić, Vesna Janković, Ankica Čakardić, Dražen Šimleša, Jelena Miloš, Jovica Lončar, Iva Ivšić, Jasna Račić.

MIROVNI STUDIJI: RAZVOJ, SADRŽAJI, KRITIKA

Grupa istraživača³, među kojima i Johan Galtung prvi puta artikuliraju mirovne studije u kontekstu mirovnog istraživanja 30-tih godina XX. stoljeća i neposredno nakon 2. svjetskog rata baveći se istraživanjem rata i njegovih posljedica. Tokom XX. stoljeća interes za mirovne studije razvija se u okrilju vjerskih zajednica (rimokatoličkih, Quakera, Menonita), a naglo raste za vrijeme i nakon rata u Vijetnamu te u vrijeme hladnog rata ponukan utrkom u naoružanju i nuklearnim prijetnjama. U datom kontekstu polje mirovnih studija ubrzo se postavlja kao trans-disciplinarno područje koje izbjegava do tada prisutno istraživanje odnosa moći između nacija, diplomacija i političkih elita odvojeno od zajednica i internacionalnih odnosa. U pitanja rata, mira i pravde, s ciljem izgradnje 'mirnijeg svijeta' fokus s 'nacionalnih interesa' prebacuje na promoviranje rješenja mirnim putem⁴ – na svim razinama u zajednicama kao i na internacionalnoj razini.

Neki od ključnih principa mirovnih studija govore sljedeće: (1) treba ih shvatiti kao akademsko polje koje se oslanja na specifične edukacijske koncepte⁵; (2) sudionike i sudionice programa potiču da pitanja rata i globalne nepravde istražuju kroz interdisciplinarni i trans-disciplinarni pristup; (3) za razliku od programa

fokusiranih na diplomaciju i policy-eksperte, mirovni studiji fokusirani su na civilno društvo, građane i njihovu ulogu u izgradnji pravednijeg svijeta; (4) mirovni studiji su vrijednosno orijentirani – važno je da imaju akademsku objektivnost, ali trebaju uvažiti i etički pristup miru, društvenoj pravdi i svjetskoj zajednici; (5) trebaju biti transformativni – društvu su, na osobnoj i društvenoj razini, potrebne alternative statusu quo koje se očituju u drugačijem vođenju ekonomije i politike – mir je rezultat radikalne transformacije vrijednosti, društvenog uređenja i međunarodnih odnosa.

Johan Galtung proširio je značenje mira kao odsustva rata – 'negativan mir', na pojam 'pozitivnog mira' – pitanja prevencije rata koje uključuje pitanja socijalne pravde i dostupnosti prava svima.

Najčešća obrazovna područja Mirovnih studija su: (1) poznavanje ratova, utrke u naoružanju, mirovnih pokreta, (2) pitanje društvene pravde – suprotno stajalištu 'ako želiš mir, pripremaj se za rat' traženje ekonomske i političke jednakosti, sa socijalnom pravdom u središtu puno je učinkovitiji put za postizanje mira; mir je ukorijenjen u pravednosti (3) transformacija sukoba, (4) nenasilje, (5) globalno društvo – svjetska zajednica kojoj nisu u središtu nacionalne države već međunarodno priznata ljudska prava, ekonomska i socijalna pravda, međunarodno zakonodavstvo.

3 Quincy Wright, Lewis Richardson, Bert Roling, Theodire Lenz, Anatol Rapaport, Kenneth Boulding, Hannah and Alan Newcombe

4 Johan Galtung (1996): *Peace by peaceful means*

5 Više u pojmu Mirovno obrazovanje

- 10 Mirovni studiji s vremenom ugrađuju feministički princip 'osobno je političko', uključuju rodna pitanja, zaštitu okoliša i izgradnju utopijskih zajednica.

Cilj mirovnih istraživanja nerijetko je postizanje mira, ne samo izučavanje. Želeći ići korak dalje od teorije i postići transformaciju društvenih odnosa, u odnosu na druge akademske discipline, Mirovni studiji integriraju i vještine i praktična znanja potrebne za izgradnju mira: komunikacijske vještine, pregovaranje, posredovanje u sukobu. Zagovaraju progresivnu društvenu promjenu, kolektivnu nenasilnu borbu protiv rata, opresije i nepravde. Nisu neutralni, svrstavaju se na stranu slabijih, zagovaraju osobnu i strukturnu promjenu. U metodičkom smislu, bio on istraživački ili obrazovni – zagovaraju pluralistički i teorijski heterogen pristup, te jedinstvo teorije i prakse⁶. Pomažu nam u razumijevanju dugoročnog procesa pedagoške i političke transformacije.

Kritika mirovnih studija artikulira se kao naivnost u želji za promjenom svijeta, akademska kritika spočitava nedostatak fokusa i discipline, dok ih se istovremeno smatra i prekompleksnima za studente, koje se nerijetko naziva komunistima, pacifistima, anarhistima. (Pripremila, Iva Ženzerović, Izvor: The Oxford International Encyclopedia of Peace).

OSNOVNI POJMOVI

MIROVNO OBRAZOVANJE/ OBRAZOVANJE ZA MIR

- 12 Interdisciplinarni pristup u obrazovanju čiji se teorijski dio sastoji od elemenata dekonstrukcije društvene zbilje, promatranja i analize nasilja (direktnog i indirektnog), te iznalaženja alternativnih načina djelovanja utemeljenim na principima nenasilja, dostojanstva i poštivanja svijeta koji nas okružuje. Neizostavan praktični dio odnosi se na razvijanje vještina kritičke misli, nenasilne komunikacije, (auto)refleksije, transformacije sukoba, nenasilnog djelovanja. Jedna od ključnih karakteristika mirovnog obrazovanja njegov je transformacijski potencijal, te se kao njegov cilj nalaže ne samo 'reproduciranje postojećih znanja i obrazaca već transformiranje obrazaca koji u sebi nose nepravdu i nasilje'⁷.

Jedna od najznačajnijih teoretičarki mirovnog obrazovanja, Betty Reardon spomenuti transformacijski potencijal opisuje na sljedeći način: 'Najjezgrovitije rečeno, glavna je svrha mirovnog obrazovanja, kako je ja razumijem, potaknuti razvoj autentične planetarne svijesti koja će nam omogućiti da djelujemo kao globalni građani i da transformiramo sadašnje ljudske uvjete mijenjajući društvene strukture i obrasce misli koji su stvorili takve strukture. Taj imperativ transformacije mora, po mojem mišljenju, biti u središtu mirovnog

obrazovanja.'⁸ Reardon svoj kurikulum gradi oko ljudskog dostojanstva kao centralne vrijednosti.

Potencijal mirovnog obrazovanja da se bavi transformacijom nepravednih društvenih obrazaca, pozicija moći, kontrole i reprodukcije korpusa znanja od strane intelektualnih i inih elita, te održavanja društvenog statusa quo kroz obrazovanje, u svojoj je ideji blizak i s konceptom kritičke pedagogije. Jedan od pokretača kritičke misli u pedagogiji, Paulo Freire u svom djelu 'Pedagogija obespravljenih' (objavljeno 1968.) suvremeni odgojno-obrazovni sustav uspoređuje s 'bankarskim' modelom u kojem osoba koja se odgaja ima isključivo pasivno-primateljsku ulogu. Ovakav sustav dovodi do reprodukcije opresivnih odnosa, te stvaranja 'začaranog kruga' nasilja i nepravednog društvenog poretka. Izlaz iz ovog stanja Freire vidi u odgoju i obrazovanju za oslobođenje, koje dovodi do humanizacije i razvijanja kritičke svijesti spremne za demistifikaciju trenutnih situacija i borbu protiv opresije. Brojni teoretičari kritičke pedagogije na različite su načine i s različitim fokusima nastavili nadograđivati ideju borbe protiv opresije/a kroz obrazovanje.

Na međunarodnoj razini, Ujedinjeni Narodi obrazovanje za mir smatraju alatom kojim će se osigurati poštivanje Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima – 'Kultura mira dostići će se kada će građani svijeta

⁷ Bačić, L., ur. (2009). Zvoni za mir. Čakovec: ACT Printlab, str. 34 – Šta je ACT izdavač ove publikacije?

⁸ Reardon, B. (1995). Educating for Human Dignity. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p. 4

NENASILNA KOMUNIKACIJA

13

razumjeti globalne probleme, imati vještine da riješe konflikte i za pravdu se bore nenasilno, kada će živjeti prema međunarodnim standardima ljudskih prava i jednakosti, cijeniti kulturnu raznolikost i poštivati Zemlju i jedni druge. Takvo se učenje može ostvariti samo sistematskim obrazovanjem za mir.⁹

Ove premise mirovnog obrazovanja uobličili smo u interdisciplinarni program Mirovnih studija (CMS), koji na razvoju znanja i vještina radi povezujući aktivizam, istraživanje i obrazovanje što mu kao temeljnu premisu postavlja jedan od idejnih začetnika, Johan Galtung. Mirovni studiji CMS-a od svog početka, 1997. provode se kao neformalni obrazovni program. U kontekstu hrvatskog formalnog obrazovnog sustava 2015. godine, iako se za ostvarivanje sveobuhvatnog pristupa nalaže interdisciplinarno prožimanje vrijednosti i sadržaja mirovnog obrazovanja kao obrazovnog načela kroz sve predmete, najveći prostor mirovnom obrazovanju ostvario bi se uvođenjem Građanskog odgoja i obrazovanja kao obaveznog predmeta u škole.

Set vještina koje nas vode u 'preoblikovanju načina na koji se izražavamo i čujemo druge. Naše riječi umjesto uobičajenih automatskih reakcija postaju svjesni odgovori čvrsto utemeljeni u svijesti o tome što opažamo, osjećamo i želimo. Nenasilna komunikacija nas poučava pažljivom promatranju i prepoznavanju ponašanja i uvjeta koji na nas utječu. Učimo se prepoznavati i jasno iskazati što konkretno želimo u danoj situaciji. Struktura je jednostavna, a ima veliku moć preobrazbe.¹⁰

Pristup nenasilne komunikacije je osmislio dr. Marshall B. Rosenberg 60-tih godina XX. stoljeća. Njegov rad u ovom području proistekao je iz težnje da pronađe način efikasnijeg razvoja vještina izgradnje mira u konfliktnim područjima te je osnovao i Center for Nonviolent Communication – međunarodnu organizaciju koja je danas aktivna u 65 zemalja.

Glavna ideja na kojoj se temelji razvoj koncepta nenasilne komunikacije je da svi ljudi imaju urođen kapacitet za suosjećanje, a nasilju se priklanjaju samo kad ne mogu pronaći i upotrijebiti bolje strategije kojima bi zadovoljili svoje potrebe, kao i da se obrasci razmišljanja i komunikacije koji vode do nasilja stječu kroz socijalizaciju i učenje.

Kvalitetna komunikacija odražava stav poštovanja, uvažavanja i jasnog samozastupanja odnosno asertivnost.

9 Hague Appeal for Peace Global Campaign for Peace Education;

10 Rosenberg, M. B. (2006) *Nenasilna komunikacija: Jezik života*. Osijek: Centar za mir i ljudska prava

OSNOVE MEDIJACIJE

- 14 Osnovne vrijednosti i načela nenasilne komunikacije su: poštivanje sebe i drugih, spremnost na slušanje i razumijevanje drugih, prepoznavanje i zadovoljenje vlastitih potreba bez ugrožavanja drugih, suradnja, otvorenost i kritičnost, spremnost na propitivanje vlastitog ponašanja i stavova te rad na sebi, posvećenost i istrajnost u procesu, kreativnost.

Model koji je M. Rosenberg razvio s ciljem transformacije sukoba i sporova, te ostvarenja održivih i trajnih rješenja koja zadovoljavaju potrebe dviju ili više strana/ osoba, sastoji se od više međusobno povezanih i ovisnih komunikacijskih vještina, od kojih su osnovne aktivno slušanje, parafraziranje, opažanje i nepristrana/objektivna artikulacija, "ja-govor", otvorena pitanja, preoblikovanje i preokviravanje.

Sukob se može uspješno transformirati prije same eskalacije čime je put ka razrješenju otvoren, a najlakše se transformira kroz samostalnu komunikaciju sukobljenih strana. Pravovremenim razgovorima, uz primjenu nenasilne komunikacije i općenito metoda nenasilne transformacije sukoba sprječava se eskalacija. Ukoliko dođe do eskalacije i sukob se suviše produbi, sukobljene strane mogu tražiti intervenciju nezavisne osobe ili institucije.

Postoje različite vrste intervencija obzirom na njihov intenzitet te autonomnost sukobljenih strana u procesu transformacije. Prema tome razlikujemo:

- *pregovori uz facilitaciju*: proces u kojem strane uključene u sukob koriste pomoć neutralnog facilitatora koji im olakšava komunikaciju i drži ih usredotočene na zadatak
- *promatranje*: prisutnost nezavisnih promatrača utječe na ponašanje strana u sukobu
- *praćenje*: u potencijalno riskantnim situacijama (povrat izbjeglica, prognanih, aktivistički rad, javni prosvjedni skupovi) prate se ljudi koji bi mogli biti napadnuti s namjerom da se fizičkom prisutnošću treće osobe odvrti napad
- medijacija: **posredovanje treće nezavisne strane između strana u sukobu**
- *mirenje*: strukturiran proces u kojem miritelj/ica vrednuje jake i slabe pozicije strana u sukobu i preporučuje rješenje

- *mini-suđenje*: neformalni javi postupak nalik na sudsku proceduru odvija se izvan pravosudnih institucija
- *neobvezujuća arbitraža*: strane u sukobu traže mišljenje treće neutralne strane, no nisu ga obavezne uzeti u obzir pri donošenju odluka
- *med-arb*: medijacija pred prijetnjom arbitraže: ako se strane tijekom medijacijskog procesa ne dogovore, odluku će donijeti ili medijator ili netko drugi
- *arbitraža*: izvan-sudska nagodba u kojoj strane pristaju da odluku donese arbitar i obavezne su tu odluku poštovati

U postupcima od *pregovora uz facilitaciju* do *arbitraže* smanjuje se kontrola i autonomija strana su sukobu gdje sukobljene strane u prvom obliku intervencije imaju najviše kontrole i slobode u procesu dok u zadnjoj imaju najmanje.

Svakim idućim postupkom na popisu smanjuje se razina kontrole sukobljenih strana, kako nad procesom pronalaženja rješenja tako i nad ponuđenim rješenjem. Kod arbitraže sukobljene strane posve se predaju u ruke neovisne osobe ili institucije.

Prije izbora intervencije važno je promisliti možemo li problem riješiti kroz direktnu komunikaciju (jesmo li voljni komunicirati, kakvi su odnosi moći strana u sukobu). Ukoliko procijenimo da to nije moguće, bolje je ostati pri opciji u kojoj nezavisna

strana pomaže u pronalaženju rješenja koje će biti prihvatljivo za sve strane, bez dodatne prisile, te izabrati medijaciju.

Medijacijski postupak pruža priliku svakoj strani u sukobu da neposredno čuje koje potrebe i interesi stoje iza zahtjeva drugih strana. Medijacijski proces stranama u sukobu omogućava provjeru izvodljivosti opcija i korekciju mogućih rješenja.

Medijator/ica tijekom medijacijskog procesa obavlja različite zadatke: informira sukobljene strane o ulogama, ciljevima i načinu rada, od strana traži predanost procesu, stvara sigurno okruženje za njih, osnažuje ih i brine o ravnopravnosti svih uključenih strana u procesu. Također ih usmjerava na budućnost, uspostavlja i odražava strukturu medijacijskog procesa te propituje rješenja koja na stol iznesu sukobljene strane.

Prema nekim definicijama medijacija je facilitirana komunikacija usmjerena ka dogovoru ili facilitirani pregovori. Pregovori i medijacija uključuju treću stranu u posredovanju kod razrješenja sukoba i dogovora, ali medijacija podrazumijeva sučeljavanje strana u sukobu dok pregovori mogu imati sučeljavanje ali i ne moraju nego treća strana može razgovarati individualno s obje strane.

STEREOTIPI I PREDRASUDE

- 16 Stereotipi i predrasude se nerijetko nalaze na podsvjesnom nivou, jer su često formirane i potječu iz šireg društvenog miljea zajednice, njene povijesti, kulture, tradicije, medijskog sadržaja i sl. S obzirom da su važan faktor u su-odgoju članova zajednice, a mogu dovesti do neželjenih interpersonalnih i društvenih efekata, sukoba i diskriminacije, kroz obrazovanje je potrebno raditi na njihovom osvješćavanju i razumijevanju te promjeni uvjetovanih ponašanja i stavova.

STEREOTIPI

Generalizirane ideje ili uvjerenja koje imamo o drugima, a koje služe kao sredstvo kategoriziranja. Stereotipi su grupni koncepti koje određena skupina ljudi ima o nekoj drugoj te je za njih tipično pretjerivanje u pripisivanju obilježja grupi kao cjelini (istovjetna obilježja pripisuju se svim članovima grupe neovisno o stvarnim varijacijama unutar i među članovima grupe). Karakterizira ih pojednostavljen način razmišljanja o određenim pojavama ili skupinama (prema zanimanju, nacionalnosti, vjeri, rasi, društvenoj klasi, seksualnoj orijentaciji i drugim podjelama ili karakteristikama) odnosno pojednostavljen i teško promjenjiv odnos prema grupama i pojavama, kao i kruto ponašanje bez obzira na okolnosti. Uz navedeno pojednostavljivanje, pretjerivanje i generalizaciju, stvaranje stereotipa temelji se i na iskrivljavanju te predstavljanju kulturalnih atributa kao "prirodnih". Uz

neopravdano široko poopćavanje, u osnovi stereotipa nalazi se konvencionalno i pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili vjerovanje. Pozitivni stereotipi se češće javljaju prema vlastitoj grupi, a negativni prema drugim i drugačijim grupama. Kada se koriste u negativnom smislu, u kontekstu predrasuda, mogu dovesti do opravdavanja diskriminacije.

Svaki kolektivni stereotip koji sadrži izrazito emocionalno negativno ocjenjivanje neke etničke, nacionalne, vjerske, socijalne ili druge skupine tumači se kao predrasuda.

PREDRASUDE

Čvrsta uvjerenja, unaprijed stvoren sud (pozitivan ili negativan) o pojedincu ili grupi oblikovan na temelju neke karakteristike. Radi se o uglavnom neprijateljskom ili negativnom stavu prema prepoznatljivoj grupi ljudi, a koji se zasniva isključivo na njihovu članstvu u toj grupi, pritom je karakteristično nedovoljno priznavanje i temeljito ili kritičko proučavanje, odnosno nedostatak iskustva. Predrasude su stoga, uz to što su proširen, ustaljen i unaprijed postavljen stereotipni stav, zasnovane na nedokazivim tvrdnjama i lažnim autoritetima o pripadnicima percipirano drugačijih grupa, ali i zaziranje od nečega utemeljenog na drugačijim običajima ili navikama. Učimo ih, odnosno stječemo kao i druge stavove i uvjerenja – u djetinjstvu, odgoju, socijalizaciji. S

obzirom da ih učimo po modelu (od osoba i skupina koje predstavljaju autoritet i vjerodostojnost), teško ih je mijenjati.

Prirodu predrasuda bolje možemo razumjeti kroz proučavanje posljedica i situacija za koje je najvjerojatnije da će poticati takvu vrstu ponašanja.

Opasnost predrasuda u društvenom kontekstu i pojedinačnoj komunikaciji leži u tome što omogućuju da se pripadnicima grupa koje su žrtve predrasuda oduzmu određena prava pod izgovorom da ih oni ne zaslužuju. Drugim riječima, pomažu u opravdavanju ugnjetavanja drugoga, a da pritom ne ugrožavamo pozitivan stav o sebi. Predrasude su stoga često temelj raznih oblika nepravednog i diskriminirajućeg ponašanja.

Šehić-Relić (2006) moć opisuje kao 'važan dio međuljudskih odnosa, a samim time i sukoba. Način na koji je definiramo i koristimo utječe na stav i ponašanje u sukobu. Velik broj autora moć definira kao sposobnost kontrole i utjecaja na druge kroz posjedovanje uloge, formalnog statusa, ali i znanja, iskustva ili sposobnosti prosudbe koju druga osoba treba, a nema¹¹'. Autorica razlikuje negativno korištenu moć koja se ogleda u htijenju za postizanjem nadmoći nad drugom stranom i proizlazi iz uvjerenja da moć jedne strane ovisi o slabosti druge, te pozitivnu moć koja nam dopušta da 'odaberemo način na koji ćemo živjeti te da prihvatimo posljedice svojih odluka.' Pozitivna moć omogućuje nam da 'promijenimo stvari s kojima nismo zadovoljni; da zadovoljimo svoje potrebe, ali i potrebe drugih.'

Teršelič (2003) u tekstu 'Od nadmoći prema moći suradnje' razlikuje nadmoć i moć suradnje te naglašava važnost svakodnevnih osobnih odabira u interakciji sa svijetom koji nas okružuje – 'Sve što činimo može podržavati postojeće podjele i odnose moći ili ih rastvarati. Može utjecati na učvršćivanje postojećih podjela ili otvaranje novih prostora za djelovanje. Svatko i svaka od nas bira – unutar zadanog konteksta – hoće li se upustiti u trku za osvajanjem što više moći nad drugima kako bi s njom postupao/postupala prema bolje ili loše zacrtanim smjernicama. Ili će radije doprinijeti

11 Poljak, N. i Šehić-Relić, L. (2006) *Sukob@Org – Upravljanje sukobom u organizaciji*

NENASILJE

- 18 transformaciji odnosa moći promišljanjem vlastite upotrebe moći. Dopunjavanje nadmoći s moći suradnje ključno je pitanje promjene.¹²

Osim na osobnim razinama, na Mirovnim studijima analiziramo stanje (pre)moći i (ne)moći u suvremenom društvu, pokušati vidjeti ima li moći u suradnji, te može li se i na koje načine moć koristiti u kontekstu željene društvene promjene.

Pripremile: Lana Jurman, Lovorka Bačić, Andrijana Parić

“Nenasilje je odbijanje nasilja s jedne strane i metoda djelovanja bez nasilja s druge strane.” (Mellon, Semelin, 1994:11) Nenasilje ima te dvije razine značenja: etičko filozofsku i strateško praktičnu. Gandhi, kojem dugujemo sam pojam *nenasilje*, je stav odbijanja nasilja nazvao *ahimsa* (u doslovnom značenju neškodljivost) dok je za strategiju-metodu djelovanja skovao riječ *satyagraha* (djelovanje iz čvrstog stajanja uz istinu). Negacija u pojmu izražava kategorično odbijanja nasilja koje “čini temelj koncepta nenasilja” (Muller, 1988:57). Nenasilje kao doktrina ne priznaje ni nužnost, ni legitimnost ni časnost nasilja. Time politička filozofija traži nova sredstva djelovanja u neizbježnim sukobima kako bi nenasilno djelovanje bilo ne samo etično nego i efikasno. Da bi bilo efikasno nenasilno djelovanje treba snagu, snagu pritiska npr., te teorija nenasilja razlikuje između snage i nasilja kao jednog od oblika snage. Nenasilje treba također agresivnost ili “borbenost” koju razlikuje od nasilja jer je borbenost “kontrolirana agresivnost kanalizirana kroz nenasilnu akciju” (Mellon, Semelin, 1994:15). Nenasilje se ostvaruje u kontekstu sukoba, koji je trenutak/mjesto djelovanja u kojem postoji mogućnost odabira nasilnog ili nenasilnog načina ponašanja. (Izvori: Muller, Jean Marie (1988). *Lexique de la non-violence*. Saint Etienne: Alternatives non violentes, Melon, Christian i Semelin, Jacques (1994). *La Non – violence*. Paris: Presse Universitaires de France)

12 Mladineo, M. i Teršelič, V. (2003) *Moć suradnje*. Zagreb: Centar za ženske studije

NENASILNA TRANSFORMACIJA SUKOBA I ZONA NENASILJA

Nenasilna transformacija sukoba razumije sukob kao opasnost, ali istodobno i kao priliku. Sukob se uspoređuje s vatrom, korisnom kao i opasnom pojavom. Transformacija sukoba objašnjava sukob kao proces kroz koji subjekti prolaze i na kraju kojih će nastati novo, transformirano stanje. Ne gubeći iz vida rizik/opasnost sukoba, nenasilna transformacija sukoba prepoznaje u procesu sukoba priliku za dublje odnose, za promjenu i za razjašnjenje nesporazuma /nesuglasica. Pri tom kao pomagala služe aksiomi nenasilne transformacije sukoba. Jedan od osnovnih aksioma glasi: budi blag prema protivniku / osobi s kojom si u sukobu, a strog prema problemu. Ta mjera blagosti prema osobi, a jasnoće u odnosu na problem može se postići u komunikaciji u kojoj je uspostavljena ravnoteža između afirmacije sebe s jedne i poštovanja prema drugome s druge strane. Stav koji podržava afirmaciju sebe je asertivnost/ prodornost, stav koji podržava poštovanje prema drugome je empatija. Osnovna vještina asertivnosti je JA poruka/govor, osnovna vještina empatije je aktivno slušanje. Zona nenasilja označava uspostavu ravnoteže između navedena dva pola, afirmacije i poštovanja uz pomoć navedenih vještina. (Izvori: Uzelac, Maja (1997)., *Za Damire i Nemire*. Zagreb: Mali korak, Uzelac, Maja, Bognar, Ladislav, Bagić, Aida (1994). Zagreb: Ston; Koncept zone nenasilja preuzet od trenerice nenasilne komunikacije A. Thomas (MIR romand Suisse)

FUNDAMENTI I ARGUMENTI

Belgijska antropologinja Pat Patfoort tumači nenasilje pomoću modela jednakovrijednosti (*equivalence*) koji je alternativa uobičajenom natjecateljskom ponašanju u sukobu, koji Patfoort naziva model *gornji – donji*. Model natjecanja perpetuirá nasilni sukob budući da poriv za opstankom navodi svako zdravo, živo biće da ne ostane u statusu *donjeg*, poraženog/podčinjenog, nego da bude *gornji*. Argumenti su instrumenti modela *gornji – donji*, Patfoort ih definira kao “svako sredstvo koje vodi subjekt u poziciju *gornjega*, a protivnika stavlja u poziciju *donjeg*, da bi dokazao kako ima pravo [...] da bi pobijedio.” (Patfoort, 2008:274). Model jednakovrijednosti naprotiv dopušta izraziti svoju snagu u odnosu ravnopravnih osoba, ne nastavlja odnos *gornji – donji*, rješenje sukoba u modelu jednakovrijednosti se traži polazeći od fundamenata koji su u temelju stanovišta/pozicija strana u sukobu. Nenasilno rješenje sukoba treba da svaka strana spozna i artikulira/ izrazi svoje fundamente, ono što ga/ ju pokreće što su motivi, vrijednosti i potrebe za koje se osoba bori u sukobu. Polazeći od fundamenata, moguće je naći nenasilno rješenje sukoba, što nije moguće sredstvima argumenata koji samo produbljuju sukob. (Izvor: Patfoort, Pat (2008). *Sich verteidigen ohne anzugreifen*. Karlsruhe: Gewaltfrei Leben Lernen ev.)

NENASILNI OTPOR (DIREKTNA AKCIJA)

- 20 Nenasilni otpor (direktna akcija) je društveno djelovanje, nenasilna borba protiv društvene nepravde i za oslobođenje diskriminiranih, potlačenih, zanemarenih. Tek nenasilni pokreti dvadesetog stoljeću afirmiraju etičku, znanstvenu i stratešku vrijednost nenasilnog otpora, koji se razlikuje od drugih društvenih akcija po svom specifičnom zahtjevu da u djelovanju budu usklađeni cilj i metode borbe, jer je "cilj ugrađen u sredstva borbe." (Goss Mayr, 83). Nenasilje kao filozofija bez djelovanja je pasivnost, ali nenasilne metode bez etičnosti lako postaju manipulativno sredstvo prisile. Nenasilno djelovanje duboko je određeno sviješću o jedinstvu svega i svih, uključujući i protivnike te se prepoznaje po odnosu poštovanja prema protivniku. Nenasilni otpor ne dopušta ni prezir ni mržnju prema protivniku, a neki koncepti nenasilne borbe (M.L.King) ističu i ljubav prema protivniku. Cilj nenasilne akcije nije uništenje protivnika nego postignuće društvene promjene, prevladavanje nepravde. Nenasilni otpor izbjegava mimetiku nasilja jer je fokusiran na problem sukoba. Nenasilno djelovanje može imati samo pravedan cilj otpora, on se postiže nizom postepenih koraka. Nenasilna akcija može biti legalna i ilegalna, budući da se vodi načelom prema kojem je pravednost važnija od poštivanja zakona. (Izvor: Goss Mayr, Hildegard (1981). *Der Mensch vor dem Unrecht – Spiritualität und Praxis gewaltloser Befreiung*. Wien: Europa Verlag; Sharpe, Gene (2006). *The Politics of Nonviolent Action – Part One Power and Struggle*. Boston: Extending Horizons Books.)

STRUKTURALNO NASILJE I SPIRALA NASILJA

Nenasilni otpor uvijek uključuje i strukturalnu razinu nasilja, borba se ne vodi samo protiv direktnog nasilja nego i protiv kršenja ljudskih prava, ekonomske nepravde, totalitarizma, diskriminacije/isključivanja. Šezdesetih godina prošlog stoljeća Helder Camara (Brazil) je nazvao takvo nasilje institucionalnim nasiljem, sedamdesetih godina Johan Galtung (Norveška) koristi za nj pojam koji se uvriježio: strukturalno nasilje. Strukturalno nasilje je ono nasilje čiji agens/vršitelj nije jednoznačno definiran uzročno posljedično kao što je slučaj u direktnom nasilju. Ono je stanje neslobode, bijede koja ugrožava zdravlje i ubija nadu u život ili vrijeđa dostojanstvo osobe zbog rasne, religijske rodne diskriminacije. Institucionalno/strukturalno nasilje Camara smatra majkom svih nasilja, primarno nasilje proizašlo iz nepravde raspodjele resursa u društvu. Ono potiče nasilnu borbu protiv tih nepravdi, ali te revolucionarne pobune legitimiraju nasilje sustava (snage reda) da ih nasilnim metodama uguše. Tako Camara opisuje kako se razvija spirala nasilja proizašlu iz primarnog, institucionalnog/strukturalnog nasilja. Zato što nasilna borba podržava eskalaciju nasilja i legitimira nasilje državnih institucija, Camara smatra nenasilni otpor primjerenim načinom borbe budući da samo nenasilne metode prekidaju spiralu nasilja.

Nenasilje, transformacija sukoba, fundamenti i argumenti, nenasilan otpor, strukturalno nasilje. (Izvori: Melon, Christian i Semelin, Jacques

LJUDSKA PRAVA

(1994). *La Non – violence*. Paris: Presse Universitaires de France Camara, Helder u Sölle, Dorothee (1997). *Mystik und Widerstand*. Hamburg: Hoffman und Campe Verlag; Galtung, Johan (1975). *Strukturelle Gewalt: Beiträge zur Friedens- und Kulturvorschung*. Hamburg: Rowohlt)

Pripremila: Ana Raffai

Ljudska prava su političko/pravno/moralni okvir koji uređuje ponašanje političkih vlasti prema pojedincima. Ljudska prava nemaju jednoznačno značenje: postoje razne teorije ljudskih prava koje se bave pitanjima izvora ljudskih prava i opravdanja, njihove prirode, opsega i statusa. Temeljna ideja tih teorija je da postoje određene univerzalne značajke (potrebe, interesi, autonomija) svih ljudi, bez obzira na razlike, koje su neophodne za naše dobro stanje, a u opasnosti su od akcija i propusta drugih te ih treba štititi kroz ljudska prava – zato kažemo da su ljudska prava urođena i neotuđiva. Ljudska prava izgrađena su na vrijednostima – vrijednostima dostojanstva, slobode, jednakosti, solidarnosti.

Kad govorimo o ljudskim pravima, često govorio o generacijama ljudskih prava ili o pozitivnim i negativnim pravima.

Međutim, o mnogim pitanjima postoje prijepori, kao na primjer o univerzalnosti, pristupu ravnopravnosti i pravima ranjivih skupina, o važnosti pojedinih prava (npr. građanska prava vs. ekonomska i socijalna prava), a praktični problem predstavlja i sukob prava (npr. sloboda izražavanja vs. govor mržnje). Kroz kolegij na Mirovnim studijima tražimo odgovore na ova pitanja u teorijama i kritikama ljudskih prava, ali i u međunarodnoj i domaćoj pravnoj praksi.

- 22 Stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe, kao i osobe povezane s njom rodbinskim ili drugim vezama, po nekoj od postojećih, ili na temelju pogrešne predodžbe o postojanju osnova propisanih Zakonom o suzbijanju diskriminacije: na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije.

Pripremile: Tatjana Vlašić, Duška Gelb, Ivana Radačić, Sara Lalić, Cvijeta Senta

Spol je društveno-povijesno uvjetovana, medicinska i zakonska klasifikacija bioloških karakteristika koja dijeli osobe na kategorije prvenstveno na temelju izgleda vanjskih spolnih organa. No, uz genitalije i spolne žlijezde (gonade), biološki pojam spola uključuje i značajke kromosomskih struktura i hormonskih razina. Uz dvije tipične varijante spolnog razvoja ("ženski" i "muški"), postoje i druge, manje uobičajene putanje razvoja spola, koje se javljaju u jednom od otprilike 1500 slučajeva rođenja. Postojanje takvih interspolnih karakteristika, tj. odstupanja od kategorija "muški" i "ženski", upućuje na činjenicu da spol nije binarni koncept. Dihotomni spolni model stvara se tijekom 18. stoljeća razvojem bioloških i medicinskih znanstvenih disciplina koje identificiraju i klasificiraju određene anatomske karakteristike u binarnu normu "ženski"/"muški". Do tada, prevladavalo je mišljenje o modelu jednog spola, koji je "ženske" genitalije smatrao istim kao "muške", samo smještene unutar tijela, te se ista riječ koristila i za jajnike i za testise. Razvojem društvene moći medicine, spol se kreira kroz model samo dvije kategorije, uz dijagnosticiranje normativnih odstupanja kao "poremećaja". Tako se često, bez zdravstveno opravdanih razloga, provode kirurški i hormonalni tretmani interspolne djece, koji ugrožavaju njihova tijela, integritet i zdravlje, a sa ciljem očuvanja heteropatrijarhalnog normativnog sistema. Oznaka spola koja se pripisuje pri rođenju postaje i zakonska oznaka koja se bespotrebno navodi u mnogim dokumentima. Uzimajući u obzir biološke varijacije i društveno uvjetovane konceptualizacije, najbolje je da odgovor na pitanje kojeg je spola svaka osoba da sama za sebe.

ROD

Društveno-povijesno uvjetovani konstrukt spola koji određuje društvene uloge “muškarca” i “žene”, te individualni konstrukt vlastitog identiteta i izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili nadilazi društveno zadanu binarnu osnovu “muško” i “žensko”. Rod je jezik koji se uči od početka života kroz procese socijalizacije i odrastanja. U osnovi rodne socijalizacije jest strukturalna binarnost koja čini temelj heteropatrijarhalnog sistema i stvara neravnopravnost. Rodne uloge usko su povezane sa stereotipima koji se temelje na društvenim očekivanjima vezanim za pripisani spol, te tako podržavaju i reproduktivne uloge “žena” i “muškaraca”. Rodne manifestacije svakodnevno su prisutne svugdje oko nas (jezik, ime, govor tijela, zanimanje, boje, igre/igračke, sport/hobi, odjeća, obuća, parfemi, odjevni dodaci, nakit, frizure...), te definiraju društveno prihvatljive binarne norme rodno identiteta i izražavanja, no istovremeno određuju i opseg normativnih odstupanja, tj. područje transrodnosti. Konstrukt spolne/rodne binarnosti nalazi se i u osnovi dominantnog razumijevanja seksualnih želja i identiteta kroz koncept seksualne orijentacije usmjerene isključivo na spol/rod, te tako ograničava i generalizira kompleksnost i individualnost životnih iskustava.

SEKSUALNOST

23

Osnova svakog ljudskog bića koja obuhvaća spolni/rodni identitet, seksualnu orijentaciju, želje i fantazije, stavove i vrijednosti, ponašanje i osjećaje. Uvjetovana je tjelesnim, psihološkim, osjećajnim i društvenim životom i iskustvima koja stječemo kroz procese socijalizacije. Također, određena je osobnom prirodom svake osobe te prihvaćanjem/negiranjem društvenih normi, vrijednosti i poretka seksualnosti. Seksualnost je integralni dio ljudskog razvoja kroz sve životne faze.

Na osobnom nivou, određujemo se kao seksualna bića kroz identitet, seksualne prakse, društvene odnose i veze, osjećaje, senzualnost, duhovnost i sliku o sebi.

Seksualni identitet formira se kroz međuodnose seksualnih želja, samo-identifikacije, odabira partnerstva, i sklonosti za određene seksualne aktivnosti.

Seksualna orijentacija predstavlja obrazac osjećajne, romantične i/ili seksualne privlačnosti prema osobama istog i/ili nekog drugog spola.

U društvenom svijetu, značenja, vrijednosti i norme seksualnosti u velikoj mjeri oblikuju politički, društveni i gospodarski karakter pojedine kulture/države.

Tradicionalne seksualne naracije pozicioniraju seksualnost u odnosu prema “prirodnom”, dominantno je definiraju kao reproduktivnu, te je nastoje regulirati

IZGRADNJA MIRA

- 24 kroz društvene konstrukcije i institucije patrijarhalne obitelji, heteroseksualnog braka i monogamije. Permisivna shvaćanja pak promatraju seksualnost kao raznovrstan, prilagodljiv i neprestano mijenjajući sustav značenja, znanja i praksi, uključujući kulturalne različitosti i povijesne promjene vrijednosnih i normativnih okvira.

Autor: Amir Hodžić

Prema Johnu Paulu Lederachu¹³, vodećem svjetskom praktičaru i teoretičaru transformacije sukoba, izgradnja mira je “jačanje i osnaživanje nenasilne društvene infrastrukture kako bi se mogli najbolje iskoristiti unutrašnji i vanjski resursi za uspostavu stabilnog mira”. (Lederach, *Building Peace – Sustainable reconciliation in divided societies* (1997), United States Institute for Peace.)

CMS-ova prva operativna definicija kao izgradnju mira označila je “sve procese i aktivnosti koje vode društvo iz stanja primirja u stanje stabilnog mira”.

Prema Škrabalo i suradnicima izgradnja mira je “koncept koji se koristi u procesu kreiranja politika i mjera (*policy-making*) i u izgradnji zajednice (*aktivizam*), a odnosi se na široki spektar napora na svim društvenim razinama kojima je cilj transformacija društvenih odnosa, struktura i kulture u smjeru koji pruža mogućnosti za smanjenje društvenih konflikata kao što su politička i ekonomska nejednakost i unaprjeđenje sposobnosti pojedinaca, grupa i institucija da se nose sa konfliktima na nenasilan i konstruktivan način”. (Mobilizacija i razvoj zajednica – akcijsko istraživanje u Hrvatskoj (2006), MAP Savjetovanja)

Prvi dokument Ujedinjenih naroda koji spominje Izgradnju mira kao koncept je *Agenda for Peace*, Izvještaj za Vijeće sigurnosti UN-a iz 1992. a u njemu

13 Eastern Mennonite University, SAD

RAT

Boutros Boutros Ghali ¹⁴ izgradnju mira spominje kao *prepoznavanje i podržavanje struktura koje osnažuju i učvršćuju mir kako se sukob ne bi ponovio*, a možemo i precizirati – *kako se nasilan sukob ne bi ponovio* (Božičević).

Izgradnju mira od općenito shvaćenog mirovnog rada razlikuje to što se ona odvija u područjima stradalim ratom ili drugim oružanim sukobom i gdje su ozbiljno narušeni odnosi među (bivšim) neprijateljima.

Na Mirovnim studijima se smatra da je krajnji cilj Izgradnje mira – pomirenje, stanje društva u kojem više ne postoji opasnost od nasilnog sukoba među bivšim neprijateljima i gdje su mogući uzroci za taj sukob uklonjeni. No to ne znači da u takvom društvu prestaje potreba za mirovnim radom, građenjem i održavanjem društva bez nasilja, diskriminacije, nepravde.

Prema John Paul Lederachu, rat je oružani sukob u kojem je bar jedna strana država i u kojem se u nekom danom periodu (npr. godina dana) ubije mnogo ljudi (npr. 1000). Mnoge su definicije i teorije rata no ovaj se kolegij neće njima baviti. Rat shvaćamo kao stanje društva u kojem su nasilje, patnja, stradanje, mržnja značajno prisutni kod većeg dijela populacije, gdje su suspendirana mnoga ili sva individualna ljudska prava, militariziranost je visoka i prisutna u svakodnevi.

14 Glavni tajnik UN-a, od 1992 do 1996.

MIR

- 26 Mir je ono stanje društva u kojem se sukobi rješavaju nenasilno te postoji društvena pravda. U miru ima mnogo konflikata jer su i ljudi i njihove potrebe različite no oni se rješavaju bez nasilja, postoji kultura mira i izgrađene institucije koje rade na prevenciji nasilja.

Uobičajena je distinkcija na 'negativni' i 'pozitivni' mir, prema Johanu Galtungu, norveškom teoretičaru. Negativni mir predstavlja puko odsustvo nasilja, oružanog sukoba, rata. Pozitivni mir uključuje obnovu odnosa među sukobljenim stranama, uspostavu društvenog sustava koji služi svima u zajednici te konstruktivno (nenasilno) rješavanje društvenih sukoba. Često ga nazivamo i stabilni ili održivi mir.

Od mnogih definicija mira, autoru se sviđa posebno ova: "Mir je stanje društva u kojem ljudi brinu o potrebama drugih ljudi." (iz Bagić, Bognar, Uzelac (2000.) "Budimo prijatelji")

ETIKA INTERVENCIJE U SUKOB

Svaka intervencija u sukob mora se voditi jasnim i transparentnim, općeprihvaćenim etičkim principima kako ona sama ne bi nanijela štetu ljudima i mirovnim procesima te drugim akterima izgradnje mira. To znači da ona mora uticati na dinamiku sukoba tako da se omogući transformacija (često nazivana i 'rješenje') sukoba prihvatljiva svim stranama. Intervencija može biti vanjska ili unutrašnja a često je i kombinacija obje. Kod vanjske govorimo o 'trećoj' strani ili točnije 'n+1' strani ako imamo više aktera u sukobu. Iako izgleda da sama intervencija, pogotovo ako nije oružana, će doprinijeti smirivanju i nalaženju prihvatljivog rješenja, u praksi to nije tako. Motivacija za intervenciju, znanje o uzrocima sukoba, kulturna osjetljivost, odnosi moći, trajanje intervencije, redosljed aktivnosti, neki su od važnih faktora koji utiču na uspjeh. Vremenom je uočeno da humanitarne intervencije nerijetko nanose štetu pa je razvijena kultura njenog sprečavanja od kojih je najpoznatiji 'Do No Harm' pristup (Ne naudi) a svaki akter, agencija ima svoj razvijem kodeks ponašanja i (poželjno) stalnu komunikaciju s drugim akterima.

POMIRENJE

Istovremeno i cilj i proces. Postoji mnogo definicija i jedan je od najdiskutabilnijih pojmova. Ovdje se razmatra kao uspostava povjerenja među stranama u sukobu te otklanjanje uzroka nasilja do mjere da se nasilje neće ponoviti.

Bliska su nam razmišljanja južnoafričko – sjevernoirskog praktičara i teoretičara Brandon Hamber-a: “Na pomirenje gledamo kao na dobrovoljni čin koji ne može biti nametnut. Proces pomirenja općenito uključuje pet isprepletenih i povezanih polja/pristupa.” Ona su:

- 1. Razvijanje zajedničke vizije** međuovisnog, poštenog društva: Sam razvoj vizije zajedničke budućnosti zahtjeva uključenost cijelog društva na svim razinama. Dok pojedinci mogu imati različita mišljenja ili politička uvjerenja, artikulacija zajedničke vizije međuzavisnog, pravednog, jednakopravnog, otvorenog i raznolikog društva je kritični dio svakog procesa pomirenja.
- 2. Priznavanje i suočavanje s prošlosti:** Potvrda povrede, gubitka, istine i patnje u prošlosti. Osiguranje mehanizama pravde, iscjeljenja, obnavljanja ili obeštećenja, dovođenja u prihvatljivo stanje (uključujući isprike ako su potrebne i korake prema naknadi). Graditi pomirenje, znači da pojedinci i institucije priznaju svoju vlastitu ulogu u prošlim sukobima prihvaćajući i učeći iz njih na konstruktivan način kojim će garantirati da se oni neće ponoviti.
- 3. Izgradnja pozitivnih odnosa:** Gradnja odnosa ili njihova obnova nakon nasilnih sukoba ima u vidu probleme povjerenja, predrasuda, netolerancije u samom procesu, vodi ka prihvaćanju sličnosti i razlika, prihvaća i sudjeluje s **onima različitima od nas.**
- 4. Značajna promjena kulture i stavova:** Promjene načina kako se ljudi odnose i koje stavove imaju prema drugima. Kultura podozrivosti, straha, nepovjerenja i nasilja se slama a otvara se prostor u kojem ljudi mogu čuti i biti saslušani. Razvija se kultura poštovanja ljudskih prava i ljudske različitosti stvarajući okruženje u kojem svaki građanin postaje aktivni sudionik društva osjećajući svoju pripadnost tom društvu.
- 5. Suštinska društvena, gospodarska i politička promjena:** Identificiraju se, obnavljaju ili prepoznaju i **transformiraju strukture:** društvene, ekonomske i političke koje su poticale sukob i otuđenje. (Objavljeno u: Gradnja dijaloga: Izabrani promjeri rada na pomirenju u Hrvatskoj, UNDP, 2016.)

DRUŠTVENA PRAVDA

- 28 Jednak pristup svih ljudi društvenim i prirodnim resursima. Može se reći da ju karakterizira izgrađeno i funkcionirajuće društvo – odsustvo diskriminacije, korupcije, nepotizma i stanje pozitivnog mira.

Pripremio: Goran Božičević

VOLONTERSKI PROJEKT PAKRAC

Od 1993. – 1997. trajao je Međunarodni volonterski projekt Pakrac, projekt društvene obnove grada. ‘Više od 400 volontera (koji su si sami platili put do Hrvatske i troškove smještaja i hrane u Pakracu) iz više od 30 zemalja Europe, SAD, Kanade, Australije, Rusije, Čilea i drugih, radilo je u Pakracu. Najčešće u smjenama od tri tjedna, no nemali broj je ostajao i duže. Pojedinci su se vraćali u više navrata. Prosječno je u Kampu bilo od deset do trideset ljudi, najviše u ljeto 1994. godine, njih preko sedamdeset. Na drugoj strani, tzv. Republike Srpske Krajine, broj volontera bio je manji, tri-četiri do najviše desetak. Volonteri su plaćali put i oko 150 DEM (80 EUR) za svoj smještaj i hranu za vrijeme radnog kampa. Tadašnja mjesečna plaća učitelja u Hrvatskoj bila je otprilike tolika. Pakrac je bio razrušen (službeno 75%) i fizički podijeljen na hrvatski i krajinski dio. U suradnji s bečkim uredom UN-a (UNOV) projekt je vodila Antiratna kampanja Hrvatske (ARK), nevladina udruga iz Zagreba. Partner na “drugoj strani” bila je grupa MOST beogradskog Centra za antiratnu akciju (CAA). Volonteri su radili na fizičkoj obnovi razrušenog grada i s vremenom na nizu programa “društvene obnove”: dječje igraonice, kompjutorski i tečajevi engleskog jezika, aktivnosti s mladima, novine “Kako si?”, upotreba elektronske pošte (godinama prije nego je stigao Internet !), ženska grupa i drugi. Volonterski Projekt Pakrac je pionirski pokušaj izgradnje mira u podijeljenoj zajednici u svijetu. Kao takav bio je zanimljiv stotinama posjetitelja s raznih strana planeta. Korišten je kao studija slučaja u razvijanju pristupa Ne

naudi / Do No Harm, razvijena je suradnja s Europskim Mirovnim Sveučilištem u Stadtschlainingu u Austriji, posjetili su ga mnogi, poput irske rock grupe Seven Kevins, pa čak i David Byrne, a njemačka TV kuća ARD snimila je polusatni dokumentarac. Interna procjena izvršena 1995. godine govorila je o materijalnom doprinosu projekta kroz razne oblike humanitarne pomoći i rada volontera u iznosu od tadašnjih 2 milijuna njemačkih maraka (više od milijun eura). Prava vrijednost je bila u normalizaciji života u visoko traumatiziranoj sredini, prevenciji PTSP-a, njegovanju civilnih vrijednosti u (post)militariziranom okruženju. Realističan odnos prema procesima pomirenja, iako viđenima kao poželjnim procesima, očitovao se kroz svijest o preuranjenosti i prezahitjivosti za to vrijeme i kapacitete projekta. Volonterski projekt bio je velika mirovna škola za stotine ne samo mladih ljudi, koji su svoja iskustva iz podijeljenog i razrušenog Pakraca, rada i života s ljudima ranjenima strahotama rata, ali punima ljudskosti, duha i želje za mirom, ponijeli na nove još izazovnije zadatke u Bosni i Hercegovini, Kosovu, Makedoniji, Srednjoj Aziji i drugim područjima opterećenih nasilnim konfliktima. Veliki dio pristupa Izgradnji mira koji bi se mogao opisati kao “u dosluhu” s ritmom zajednice, oslušivanjem potreba ljudi, onoga za što jesu i za što nisu trenutno spremni, te “u neposluhu” s vrijednostima i ponašanjima koja i prate i izazivaju nepravdu i zlo, a negiraju ljudsko dostojanstvo, dugujemo baš Volonterskom projektu Pakrac. (Božičević, U dosluhu i neposluhu, Miramida Centar, Grožnjan, 2010.)

Prvi treninzi Izgradnje mira u post-jugoslavenskim zemljama krenuli su u listopadu 1995. iz ratom stradalog Pakraca. Izravno se nastavljajući na iskustva Volonterskog projekta Pakrac, Miramida je bila zamišljena kao Trening za voditelje projekata Socijalne obnove. Ideja je bila prava mirovnjačka – potaknuti što više sličnih projekata na tvrdoj, umjetnoj granici dviju zaraćenih strana – ‘Republike Srpske Krajine’ i Republike Hrvatske. Neporozne, neprijelazne granice koje ljude razdvajaju, a ne spajaju, oko kojih je stalan strah i neizvjesnost – nikome ne čine dobro. Što ih više napravimo poroznima, bliži smo stabilnom mirnom rješenju. Takvu je Miramidu prekinuo razvoj događaja ‘na terenu’ u ljeto 1995. Tako je Miramida postala trening Izgradnje mira, skraćeni tečaj za sve koji se žele baviti aktivizmom. Samo četiri mjeseca nakon prve Miramide uslijedila je druga, opet u Pakracu, a mjesec nakon nje treća, ovaj puta u tada još podijeljenom Gornjem Vakufu – Uskoplju, BiH. (Božičević, U dosluhu i neposluhu, Miramida Centar, Grožnjan, 2010.) Miramida obitelj čine razni oblici inicijalnog treninga: Miramida Basic/Osnovna Miramida (za aktere u zajednici), Miramida Plus (za aktiviste iz Ex YU zemalja), Miramida Partnerstvo (za aktiviste udruga i predstavnike sindikata), Mlada Miramida (za mlade aktiviste). 2001. osamostaljuje se Miramida Centar, a 2008. počinju se provoditi i Miramidani – Dani izgradnje mira.

ANTIRATNA KAMPANJA

30 Antiratna kampanja je neformalno udruženje organizacija i pojedinaca koji žele pridonijeti zaustavljanju oružanih sukoba. Inicirana je u ljeto 1991, neposredno prije eskalacije ratnih zbivanja u Hrvatskoj. *Grupa osnivača / ica sastojala se od ljudi već uključenih u razne društvene pokrete (vezano uz okoliš, ljudska prava, ženska pitanja, mir i duhovne vrijednosti). Iz Udruženja građana osnovanog u srpnju 1991., Antiratna kampanja Hrvatske (ARK) je izrasla u mrežu od 25 nezavisnih, nevladinih, nestranačkih i neprofitnih organizacija/ grupa/projekata koji/e rade na zaštiti i promociji ljudskih prava, ženskih ljudskih prava, razvoju i promociji mirovne politike, prigovoru savjesti, mirovnom obrazovanju, promociji nenasilja i širenja kulture nenasilja, povratku izbjeglica i prognanika, humanitarnim radom, psihološkoj pomoći za različite ugrožene društvene skupine u Hrvatskoj. Te organizacije vrše prevenciju i suprotstavljaju se nasilju u društvu i među državama. 'Naše aktivnosti uključuju mirovno obrazovanje, nenasilnu transformaciju sukoba, ponovnu uspostavu komunikacije i pomoć pri procesu pomirenja među podijeljenim grupama, sučeljavanje s militarizacijom i drugim aspektima nasilja u društvu.'* (Mokrović, N: <http://antiratna-kampanja.github.io/>)

Pojedinci i organizacije postajali su članovima ARK-a potpisivanjem Povelje ARK-a. Informativni centar nalazio se u Zagrebu. U Povelji Antiratne kampanje stoji: *Kako god budu riješeni današnji*

sukobi, ljudi će na ovim prostorima nastaviti živjeti zajedno. Svima nam je potreban mir, svi moramo raditi na razvoju demokracije i postizanju ekonomskog, socijalnog i ekološkog blagostanja. Interesi su nam isti, rat i nasilje donose svima štetu... Mi, građani naših republika, građani Europe i svijeta, odlučno odbacujemo nasilje i rat. Komunicirati ćemo i surađivati bez obzora na to kako budu riješeni odnosi među republikama. Svaki za sebe i svi zajedno, na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou, suprotstavljati ćemo se onima koji pozivaju u rat i zalagati se slobodu, pravdu i blagostanje za sve...' Povelju 30.07. 1991. potpisuje 30-tak inicijativa, vjerskih zajednica i društava.

Od svog osnutka u srpnju 1991, Antiratna kampanja Hrvatske je neprekidno radila na promociji prava na prigovor savjesti, a kao nastavak na aktivnosti pojedinaca/ki iz udruženja građana "Svarun" (od 1986.) ARK smatra da je prigovor savjesti jedno od osnovnih ljudskih prava. ARK promovira civilnu službu kao rad koji je od koristi društvu. Od značajnijih rezultata postignutih na polju prigovora savjesti:

- objavljivanje prve publikacije o prigovoru savjesti u Republici Hrvatskoj (1997)
- usvajanje naše Ustavne tužbe zbog nametanja vremenskih rokova na prigovor savjesti (veljača 1998)
- u suradnji s Amnesty International Hrvatske izrađen Prijedlog zakona o civilnoj službi

SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

Rad na zagovaranju prigovora savjesti i civilne službe nastavlja se kroz rad Unije 47 čiji je rezultat rada uvođenje civilnog služenja vojnog roka 2001.

Članovi i članice Antiratne kampanje opirali su se direktnom i strukturnom nasilju direktnom zaštitom temeljnih ljudskih prava, sprječavajući deložacije sugrađana srpske nacionalnosti, zagovaranjem prava na prigovor savjeti na nošenje oružja, štiteći prigovarače, održavanjem i uspostavljanjem komunikacije među stranama u sukobu te razvijajući obrazovanje za mir i prevenciju nasilja. Antiratni aktivisti/ce povezali su se s aktivistima i volonterima iz Europe i svijeta.

Iz Antiratne kampanje proizašle su brojne organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava, Centar za žene žrtve rata, Delfin Pakrac, Centar za edukaciju i savjetovanje žena (CESI), Volonterski centar Pakrac, Suncokret, B.a.b.e., ZaMir, a poslije i Centar za mirovne studije, koji je osnovan 1997. godine, kako bi objedinio sve obrazovne aktivnosti Antiratne kampanje (Mokrović, N.)

Pripremila: Iva Zenzerović

Odnosi se na procese prorade nasilne prošlosti, što znači nasilja prema svim žrtvama bez obzira na njihovu etničku, političku i drugu pripadnost. Suočavanje s prošlošću zbiva se u određenom društvu na različitim razinama: osobnog suočavanja, tj. prorade sjećanja i propitivanje vlastite odgovornosti za nasilje; razini suočavanja s prošlošću u zajednici (među prijateljima i poznicima, sumještanima i sugrađanima, susjedima...); na institucionalnoj razini (uloga međunarodnih organizacija, državne i lokalne vlasti, političkih stranaka, vjerskih zajednica...); razini društva u cijelosti odnosno javnosti kao skupa građana koji usmjeruju pozornost na ratna i druga zbivanja iz prošlosti.

Za određivanje pojma i oblika suočavanja s prošlošću, kako se danas shvaća to suočavanje i načini njegova provođenja, bila su izuzetno važna dva povezana, ali različita procesa prorade prošlosti. Oba su bila pokrenuta i razvijana izrazitom potrebom da se nakon kraja pogubnog Drugoga svjetskog rata ustanove dimenzije zločina, kazne počinitelji, uspostave temelji demokratskog poretka u kojem će ponavljanje zločina poput Holokausta biti nemoguće, da se iznađu primjereni načini obilježavanja sjećanja na žrtve, i slično. Riječ je o proradi nacističke prošlosti u post-nacističkoj Saveznoj Republici Njemačkoj i globalnom procesu sjećanja na žrtve koncentracijskih logora u kojemu su najznačajniju ulogu imali preživjeli koji su odlučili publicirati svoja sjećanja.

32 Termin koji je prethodio sada uvriježenom pojmu suočavanje s prošlošću bio je Vergangenheitsbewältigung (Vergangenheit — prošlost, bewältigung — upravljanje, svladavanje). Termin “svladavanja prošlosti” i njemu blizak termin “odrađivanje prošlosti” (Vergangenheitsaufarbeitung) počeo se koristiti u Njemačkoj nakon pobjede savezničkih snaga. Posebno su se koristili za vrijeme intenzivnoga procesa denacifikacije kada su vladine institucije u Saveznoj Republici Njemačkoj nakon provedenih demokratskih izbora zauzimale stav prema prošlosti i kasnije preuzimale obavezu za sustavno poticanje osvještavanja odgovornosti za počinjene zločine. Ti su pojmovi prvotno označavali proces analiziranja i učenja o nacističkim zločinima, a kasnije, nakon pada Berlinskog zida i kraja Njemačke Demokratske Republike, i prorađivanje nasilničkih i zločinačkih aspekata komunističkog nasljeđa.

Iskustva suočavanja s nasilnom prošlošću u nekim zemljama Južne Amerike i Južnoj Africi te u nekim drugim dijelovima svijeta utkana su u politiku Vlade Švicarske kao jedine vlade u svijetu koja sustavno promovira prorađivanje nasljeđa nasilja kao važnu komponentu svoje vanjske politike. Ta je politika zorno izražena u sljedećoj definiciji prema kojoj suočavanje s prošlošću “uključuje različite aktivnosti: mjere za utvrđivanje istine, administraciju pravde, institucionalnu reformu, reparacije, pomirenje i unapređenje ljudskih prava. U njemu moraju sudjelovati

civilne i vladine institucije. Nacionalni i međunarodni sudovi (poput Međunarodnog kaznenog suda) i komisije za istinu i pomirenje igraju središnju ulogu. Vrlo su važni i programi odšteta za žrtve kao i isključivanje krivaca iz vladinih i javnih službi. Značajne su i simboličke mjere poput podizanja spomenika i rehabilitacija žrtava i sudionika pokreta otpora.” (Dealing with the Past, 2007).

Ovodobno poimanje suočavanja s prošlošću ponajprije proistječe iz dvije velike, međusobno komplementarne tradicije: prorade prošlosti iz perspektive žrtava i preživjelih, a s druge strane tradicije prorade prošlosti iz perspektive (društvenoga) okruženja počinitelja zločina. No, postoji i treća tradicija, smatramo ne manje važna, koja je posebno bitna za razumijevanje povijesti na ovim prostorima: tradicija vezana za otpor fašizmu i nacizmu dominantno se fokusirala na bitke i borbe te ostavila zločine, žrtve i počinitelje u svojevrsnoj magli (javnosti), dakle reflektor je zanimanja usmjerila samo prema aktivnim sudionicima otpora.

Iz knjige Suočavanje s prošlošću u Hrvatskoj: Stavovi i mišljenja aktera i javnosti u poraću, Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću (Kardov, Lalić, Teršelič, 2010).

ŽRTVE RATNIH ZLOČINA I TEŠKIH POVREDA LJUDSKIH PRAVA

Osobe koje su pojedinačno ili unutar skupine pretrpjele određenu štetu. Štetom se nazivaju fizičke i mentalne povrede, emotivna patnja, materijalni gubici ili druge ozbiljne povrede njihovih prava putem akata ili propusta koji predstavljaju teška kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima ili ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava. Pojam žrtve uključuje i članove uže obitelji ili štíćenike neposredne žrtve i osobe koje su pretrpjele štetu u nastojanju da pomognu žrtvama u nevolji ili da spriječe njihovu viktimizaciju¹⁵. Žrtvom se može smatrati zaštićena osoba prema kojoj je izvršen ratni zločin ili teške povrede ljudskih prava, uključujući i ratni zločin prema ratnim zarobljenicima¹⁶.

PRAVO NA ISTINU

Pravo na istinu, pravični postupak, obeštećenje i garanciju neponavljanja zločina jer prema Rezoluciji *Temeljna načela i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*¹⁷, civilne žrtve rata imaju pravo na odgovarajuće, učinkovito i brzo obeštećenje

Pripremila: Vesna Teršelič

33

15 Članak 8. Rezolucije 60/147. Temeljna načela i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Rezoluciju je usvojila Opća Skupština UN-a 21. ožujka 2006.

16 Konzultacijski proces o utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava počinjenim na teritoriju nekadašnje SFRJ, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2011. (str 123)

17 Rezolucija Opće skupštine UN-a, 60/147. Temeljna načela i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava

LJUDSKA SIGURNOST

- 34 Koncept koji odgovora na sigurnosne izazove iz perspektive ljudskih prava i razvoja. Podrazumijeva što individualniji pristup sigurnosti, primarno gledano kroz potrebe svakog ljudskog bića. Za razliku od ljudske sigurnosti, koncept nacionalne sigurnosti generalizira sigurnost iz perspektive države/nacije te zanemaruje partikularne sigurnosne interese svih ljudi koji čine zajednicu/državu/naciju. Koncept ljudske sigurnosti počiva na pitanju: što mi je potrebno da bih se osjećao/la sigurno kao osoba u zajednici u kojoj živim? Za razliku od njega, koncept nacionalne sigurnosti postavlja pitanje što je naciji ili državnom aparatu potrebno da bi bila sigurna od (stvarnih ili konstruiranih) neprijatelja?

MEĐUNARODNA RAZVOJNA SURADNJA (MRS)

Uspostava i provedba suradnje između dviju država sa ciljem uklanjanja prepreka za održivi razvoj zemlje primateljice suradnje. Ista bi se trebala temeljiti na uzajamnoj razmjeni iskustva (iako je jedna zemlja u lošijem socio-ekonomskom položaju od druge to ne znači da nema što za ponuditi zemlji koja pruža suradnju), na dragovoljnosti (dolazak na poziv) i na transparentnosti (javnost ima pravo znati što i kako se radi te koliko se novaca troši). MRS ne bi smjela služiti primarno za širenje tržišta, te ne smije kroz poslovni sektor nanositi više štete nego koristi zemlji primateljici. MRS se ne smije miješati sa pojmom "stranih ulaganja" niti u bilo kojem smislu uključivati vojnu suradnju ili trgovinu oružjem.

TERORIZAM

Korištenje fizičkog nasilja kao politički protest protiv određenih politika ili vrijednosnih političkih stavova. Primarni cilj je zastrašivanje što većeg broja ljudi kako bi se uzdrmali donositelji političkih odluka. Terorizam se pokazuje kao neučinkovito sredstvo za rješavanje političkih problema. Upravo suprotno, dovodi do jačanja nasilja na svim stranama (spirala nasilja), jačanja ekstremizma na svim stranama i produbljivanja sukoba.

Autor: Gordan Bosanac

POSTKOLONIJALNA TEORIJA I POSTKOLONIJALIZAM

Moderni intelektualni diskurs koji u fokusu ima identitet i kulturalno nasljedstvo. Javlja se na osnovi kolonijalnih svjedočenja zemalja Trećeg svijeta i diskursa manjina, koji govore o događanjima i različitim povijestima nacija, rasa, zajednica, ljudi, svih Drugih s nejednakim šansama. Postkolonijalizam uključuje složeni i kontinuirani proces otpora koji označuje heterogenost pozicija, intervencija i strategija. Postkolonijalna teorija zanimljiva nam je u kontekstu suvremenih migracija u odnosu na njezino temeljno propitivanje rasa i etniciteta kao i ženske odnosno svake pozicije drugosti i drugačijosti, pozicije margine odnosno 'trećega' adresirajući i rastačući koncepte i prakse gostoprimstva nasuprot netrpeljivosti i ksenofobiji. U središtu su našeg interesa dislokacije ljudi i čitavih populacija ne samo kroz prisilne migracije, odnosno egzil i izbjeglištvo, već i kroz stvaranje mreža 'sunarodnjaka' i dijasporu. Postkolonijalna misao ove fenomene promatra teorijski i praktično kroz promjene demografije, kulture, epistemologije i politike postkolonijalnog svijeta stavljajući naglasak na iskorjenjivanje i raseljenost nasuprot pripadanju. Postkolonijalna teorija vodi nas u svijet podjela, političko-ekonomskih privilegija i gubitaka, pripadanja domu i čergi u nepripadanju, propitivanju ograničenja ovoga svijeta i imaginaciji onoga drugačijega. U njezinom je cilju potaknuti otpor i otpornost onome što marginalizira i prijeti podređivanjem i uništavanjem.

NACIONALIZAM

36 Osnovni instrument modernih država u poticanju povijesnih procesa društvene, političke, kulturne i ekonomske integracije te homogenizacije (Őzkirimli, 2000.) kao i instrument strukturiranja određenog sustava moći. Nacionalizam koristi složenu praksu "izmišljanja tradicije" kao osnovni lajtmotiv u procesu društvenog, političkog i institucionalnog inženjeringa elita kojim se stvara nacija (Hobsbawm, 1993.).

Nacionalizam je teško definirati, jer nikada ne djeluje samostalno, već je uvijek dio lanca, u kome je istovremeno centralni i periferni član. Uz njega se najčešće pojavljuju- državljanski duh, državljanska dužnost, patriotizam, domoljublje, populizam, etnizam, etnocentrizam, rasizam, ksenofobija, šovinizam, seksizam, imperijalizam, kolonijalizam... Pojam je također duboko dvosmislen, rascijepljen, djeluje kao da postoji "dobar" i "loš" nacionalizam: prvi, koji bi trebalo da bude odraz protesta potlačenih protiv tlačitelja i drugi, tlačiteljski koji bi trebalo da bude oruđe tlačitelja protiv potlačenih, prvi se poziva na pravo, drugi na moć; prvi bi trebao nastajati iz ljubavi za domovinu, drugi iz mržnje prema drugima.

Razlika između institucionaliziranog nacionalizma jedne države, zapakiranog u "nacionalne interese" i "zaštitu svojeg naroda", te spontane nacionalističke manifestacije, koju doživimo na ulici, je samo u načinu izvođenja. Bit je da institucionalizirani nacionalizam ohrabruje sve ostale, negdje silom i prolijevanjem krvi, drugdje debatom, intelektualnim i političkim uvjeravanjem¹⁸.

U zemljama bivše Jugoslavije, ali i drugdje, nacionalizam je prva asocijacija na fašizam¹⁹, jer svaka nacija se konstruira kao produkcija Drugog, da bi mogli da postojimo MI, moramo se razlikovati od svih ostalih. Prošlost je bitan element (ne samo politički, već i moralni) u konstrukciji nacije. Tako vidimo da se nacionalna zajednica ključno razlikuje od bilo koje druge historijske zajednice i to je upravo razlika između "realne" i "imagarne" zajednice. Nacija nije nešto dato, urođeno, stoga je izuzetno važno da stalno kritički preispitujemo svoju nacionalnu pripadnost odnosno nacionalnost. Nacionalnost, odnosno nacionalna pripadnost je nešto što nas duboko određuje od rođenja pa do smrti, što je bitan dio našeg života i djelovanja te od čega je ovisan naš društveni, ekonomski i socijalni položaj, što utječe na formiranje našeg misaonog, emocionalnog i radničkog aparata.

Jasno je da "borba protiv nacionalizma" u okviru općeprihvaćenog društveno-političkog modela nacionalne države nije moguća, jer tamo gdje postoji nacija, uvijek postoji i nacionalizam. Bit nacionalne forme je često isključivanje, nejednako postupanje, ograničavanje dostupnosti određenim dobrima i pravima obzirom na državljanstvo određene nacionalne države odnosno na pripadnost određenoj grupi/zajednici.

18 Iz izlaganja Lane Zdravković "Od državljana ka čovjeku" održanog na Mirovnim studijima 2016. godine

19 Desni ekstremizam, Alerta – Centar za praćenje desnog ekstremizma i protudemokratskih tendencija, 2012.

MIGRACIJA

Budući da su migracije sastavni dio procesa globalizacije i suvremenog načina života, o njima se razvijaju brojne teorije (ekonomske, demografske, sociološke, antropološke i dr.). Putem tih teorija, razvio se i niz različitih načina podjela i definicija migracija te kategorija migranata i stranaca. Iako ne postoji jedinstvena definicija, određujemo ju kao čin fizičkog seljenja osobe iz jedne zemlje, regije ili mjesta u drugu/o u svrhu relativno trajnog boravka i života, po svom karakteru ta selidba može imati odlike ne/regularnosti i ne/dobrovoljnosti. Migranti su osobe koje žive ili se u određenom trenutku nalaze u zemlji koja nije zemlja njihova uobičajenog boravka. Većina migranata su stranci, ali pod tim pojmom podrazumijevamo i državljane određene zemlje rođene u inozemstvu. S druge strane, stranci su osobe koje nemaju državljanstvo zemlje u kojoj žive. Osnovna razlika između migranta i stranca je u tome što stranci ne moraju nužno prijeći međudržavnu granicu. Naime, osoba može biti stranac, odnosno nemati državljanstvo zemlje u kojoj je rođena.

U literaturi nailazimo na brojne podjele migracija te migranata. Kada govorimo o migracijama, najčešće korištena podjela je prema sljedećim kriterijima, odnosno dimenzijama koje ih određuju:

1. **Prostor:** udaljenost početne i konačne destinacije, granice destinacija (arbitrarne, administrativnopolitičke, geografske (unutarnje i vanjske), socijalni prostori);

2. **Vrijeme:** trajnost migriranja (definitivne i privremene), frekvencija (sezonske i dnevne);
3. **Stanovanje** tj. mjesto prebivališta (jedno životno središte, transmigracije s dva ili više životnih središta koji cirkuliraju između različitih socijalnih sredina);
4. **Aktivnosti i njihove posljedice** (na društvo, veće posljedice – fenomen bliži migracijama);
5. **Uzroci** (ekonomski, politički, ekološki, psihološki);
6. **Dobrovoljnost** (dobrovoljne i prisilne);
7. **Organiziranost** (organizirane i spontane);
8. **Motivi** ("etničke" migracije, povratne, umirovljeničke migracije, migracije stručnjaka, migracije studenata i dr.) te
9. **"Regularnost"** (zakonite i nezakonite).²⁰

Iako migracije u suvremenom svijetu jesu prvenstveno posljedica dvaju čimbenika – kolonizacije i industrijalizacije (Mesić, 2002:75), masovni međunarodni migracijski tokovi su prvenstveno odgovor na stanje ekstremne globalne nejednakosti između polazišnih i odredišnih lokacija (Collier, 2013)²¹. Na definiranje i percepciju stranaca odnosno migranata najviše utječu povijesno-

20 Pregled pravnog i institucionalnog okvira za zaštitu stranaca u Hrvatskoj. Temat: Djeca bez pratnje, CMS, 2012.

21 Institut za migracije i narodnosti (2015), "Tokovi prisilnih migracija i humanitarna kriza u Europi: strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti", Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, preuzeto s: <http://imin.hr/strateska-polazista> (10. kolovoza 2016.).

IZBJEGLIŠTVO, PRAVO NA AZIL

38 društvena zbivanja, razvoj sustava imigracije te zakonodavstvo vezano za stjecanje državljanstva. Tako neke zemlje, kad koriste pojam stranca, fokus stavljaju na strance s reguliranim boravkom dok je u nekim zemljama fokus na osobama rođenim u inozemstvu.

S obzirom na dužinu boravka, prema definicijama UN-a i EU, migrant je osoba koja se preseli u zemlju koja nije uobičajeno mjesto njena boravka na tri do 12 mjeseci. Oni migranti koji ostaju duže od jedne godine, prema definiciji spadaju u imigrante. Njihov kontinuirani boravak pretpostavlja njihovu intenciju da ostanu i započnu s procesom naseljavanja, a obnavljane dozvole boravka znak je da zemlja domaćin želi priznati te osobe kao legalno naseljene. Između tri i pet godina omogućuje se stjecanje novog statusa, prava i odgovornosti. Ovisno o nacionalnom zakonodavstvu, imigranti mogu izabrati da osiguraju status stalnog boravka, a zatim i steći državljanstvo.

Nedobrovoljne migracije, odnosno one prisilne rezultiraju sve većim i raširenijim problemom raseljenosti i izbjeglištva. Prema službenim podacima Ujedinjenih naroda, broj izbjeglica u svijetu nikada prije nije bio tako visok. Više od 65 milijuna osoba prisilno je raseljeno diljem svijeta, više od 21 milijun ljudi ima status izbjeglice i ostvaruje međunarodnu zaštitu (gotovo polovica su maloljetnici) dok je 10 milijuna osoba bez državljanstva (tzv. apatridnost). Najveći broj raseljenih i izbjeglih nalazi se na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi te ostatku Afrike (68%) dok Europa pruža zaštitu za svega 6% ukupne izbjegličke populacije. U 2016. najveći broj izbjeglica dolazi iz Somalije, Afganistana i Sirije i većina njih je danas u Turskoj, Pakistanu, Libanonu, Iranu, Etiopiji i Jordanu. Svakoga dana gotovo 35.000 osoba prisiljeno je otići iz svojih domova u potrazi za sigurnošću i novim domom svakodnevno se suočavajući s rigidnim globalnim i lokalnim politikama zaštite granica, sve manjim gostoprimstvom, smanjenim radnim mogućnostima i strahovitom neizvjesnošću. Glad, siromaštvo, klimatske (ne)prilike, ratovi i građanski sukobi, nasilje svih razmjera, samo su neki od uzroka prisilnih migracija.

Svaka osoba koja je prisiljena napustiti zemlju ili područje svog porijekla zbog straha od progona na temelju ugroze i/ili proganjanja zbog svog etničkog porijekla, rase, vjere, političkog mišljenja ili pripadnosti određenoj društvenoj skupini, ima pravo na ostvarivanje međunarodne zaštite, odnosno statusa

INTEGRACIJA

azila u državi različitoj od njezina porijekla. Međunarodno pravo taj status regulira tzv. Ženevskom konvencijom dok je u Hrvatskoj isti reguliran Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (ranije Zakon o azilu).

Osobe koje su ostvarile pravo na zaštitu u svakoj državi ulaze u proces integracije koji se primarno definira kao prostor društvene uključenosti i participacije. Prema ECRE (European Council on refugees and Exile), integracija se definira kao dinamičan, dvosmjernan proces međusobne prilagodbe kako imigranata, tako i stanovnika određene zemlje, a temeljni mehanizam kojim se postiže je učestala interakcija između imigranata i građana određenog društva te imigranata i institucija. Integracijska politika podrazumijeva određivanje ciljeva i načela te niza mjera, aktivnosti i njima pripadajućih dionika koji će raditi na uključivanju imigranata i specifično izbjeglica u određeno društvo. Pri tome je važno istaknuti činjenicu da je integracija proces te da integracijske politike u obzir trebaju uzeti vrijeme kao jedan od ključnih faktora uspješne integracije. Integracijske politike razlikuju se s obzirom na ciljeve prema kojima su prepoznati modeli integracije ili njihova kombinacija, a izbor modela uvelike ovisi o dominantnim društvenim vrijednostima te modelu uređenja društva. Danas se u teoriji i praksi govori o tri najčešća modela: asimilacijski model, multikulturalizam i interkulturalizam. Ovi modeli integracije imaju različite odnose prema politikama i praksama obrazovanja, zapošljavanja, izražavanju kulturnog identiteta i vjeroispovijesti te drugih područja integracije. Važan aspekt svake integracijske politike je odnos prema kulturnom odnosno etničkom pluralizmu koji se u progresivnim integracijskim

EKONOMSKA DEMOKRACIJA

40 modelima odnosi na prava različitih društvenih grupa na zadržavanje svojih kulturnih specifičnosti, te naspram isključivosti i asimilacije, zagovarajući suživot manjinskih i deprivilegiranih grupa s većinskim, dominantnim stanovništvom. Usmjeren je ka otvorenim modelima kulture, poticanju kontakata i interakcije te ga obilježava dinamički, dijaloški odnos.

Pripremili: Julija Kranjec, Drago Župarić Ilić, Emina Bužinkić

Ekonomska demokracija je socioekonomska doktrina koja zastupa demokratizaciju proizvodnog procesa u smislu pomaka upravljačko-organizacijskih ovlasti s uskog kruga menadžera na sve uključene u proces: radnike, korisnike, širu javnost. Ona proširuje polje političkog odlučivanja (tzv. političke, reprezentativne demokracije) na "radno mjesto", ekonomsku sferu, te tako cilja doprinijeti ravnoteži ekonomske moći u društvu.

Prema Institutu za ekonomsku demokraciju, pojam se odnosi na tri međusobno isprepletene razine: "na prvoj razini on označava pravo radnika/ca da utječu na dinamiku i strukturu radnog procesa unutar njihovog poduzeća (utjecaj na upravljanje radnim procesom). Na drugoj razini on se odnosi na obrazovanje i pravo radnika/ca da razvijaju svoja znanja i sposobnosti te sudjeluju u donošenju strateških odluka koje se tiču njihovog poduzeća (upravljanje poduzećem). Konačno, na trećoj razini, ekonomska demokracija se odnosi na jačanje odgovornosti poduzeća spram društva u kojem djeluju te na njihov aktivan doprinos širem društvenom razvoju."

Primjeri ekonomske demokracije u praksi mogu se naći u obliku radničkog dioničarstva, društvenih poduzeća, zadruga itd., a među najpoznatijim slučajevima ekonomske demokracije u Hrvatskoj je poduzeće ITAS Prvomajska iz Ivanca kojim upravljaju radnici, ujedno i vlasnici svog poduzeća.

KLASA

Grupa pojedinaca u društvu koji dijele zajednički ekonomski interes, a određuje ih položaj u proizvodnji, konkretni tip rada i politička subjektivacija.

Koncept klase zauzima središnje mjesto u Marxovoj teoriji te se tako odmah na početku Komunističkog manifesta može naći njegova poznata rečenica "Povijest svih dosadašnjih društava je povijest klasnih borbi". Ipak, pojam klase Marx i Engels nikada nisu sustavno razložili te je stoga on i danas predmet sukobljenih interpretacija i izvorište različitih tradicija. Sudeći prema Michaelu Heinrichu, profesoru ekonomije i predstavniku tzv. Novog čitanja Marxa, o društvenim klasama može se govoriti na dva načina, strukturalno i povijesno, pri čemu dodaje da Marx u Kapitalu pretežito koristi pojam klase u strukturalnom smislu. Prema strukturalnom čitanju, "klase se određuju prema njihovom mjestu unutar društvenog procesa proizvodnje. U tom smislu, netko može pripadati nekoj klasi, iako on/a toga nije svjestan", dok se u diskursu o klasama u povijesnom smislu radi o "društvenim grupama koje se u konkretnim povijesnim momentima same razumiju kao klase nasuprot drugim klasama, tj. članovi klase se pokazuju kroz zajedničku "klasnu svijest". Za više informacija oko poimanja klase i rasprava vezanih uz taj pojam vidi Michael Heinrich: Klase, klasna borba i povijesni determinizam <http://slobodnifilozofski.com/2013/12/michael-heinrich-klase-klasna-borba-i.html>

SINDIKAT

Samostalna, demokratska i nezavisna organizacija radnika/ica u koju se oni dobrovoljno udružuju kako bi zajednički zastupali, štitili i unaprjeđivali svoja radna i druga prava i interese." (internetska stranica Saveza Samostalnih Sindikata Hrvatske).

Ozbiljniji oblici radničkog organiziranja vezani su uz početak industrijalizacije u 19. st. kada se formiraju prvi sindikati i sindikalni savezi.

Sindikati nastaju kao dio šireg društvenog pokreta: borbe za poboljšanje položaja radnika, pravednije društvo i jednakost, priznavanje radnika kao punopravnih građana (npr. borba za pravo glasa za sve, bez obzira na primanja). Jedan od prvih uspjeha sindikata vidljiv je već u ranom periodu industrijske revolucije kada je na njihov pritisak ukinuta mogućnost dječjeg rada.

Društveni značaj i uloga sindikata u društvu je višestruka:

- promicanje interesa radnika (pregovori, lobiranje, sklapanje kolektivnih ugovora...)
- zaštita prava radnika (dogovor s poslodavcem, sudski postupak, nadzor nad provedbom zakona i kolektivnih ugovora...)
- informiranje ("jedan na jedan", sastanci po radnim jedinicama, skupovi radnika, bilten, glasilo, konferencija za novinare...)

SOCIJALNA DRŽAVA

- 42
- sudjelovanje u odlučivanju (radnička vijeća, predstavnik radnika u upravnim tijelima...)
  - razvoj sindikalnog pokreta i demokratizacija (solidarna sindikalna pomoć kroz akcije za izražavanje solidarnosti; internacionalizacija; demokratizacija sindikata i društva)
  - materijalna pomoć radnicima/cama
  - šira društvena uloga (sudjelovanje u građanskim inicijativama i kampanjama)

Sindikavno organiziranje na nivou proizvodnje, odnosno na radnom mjestu presudno je u obrani osnovnih radničkih, ali i socijalnih i ekonomskih prava radnika/ica jer je to mjesto na kojem zbog ovisnosti ekonomskog sustava o njihovu radu, udruženi radnici/ce imaju stvarnu moć i mogućnost utjecaja. Ključne aspekte za snagu sindikata čine brojnost članstva, financijska snaga i sigurnost i akcijska spremnost članova/ica.

Gosta Esping – Andersen socijalnu državu definira kao društveni sistem u kojem država preuzima odgovornost za provođenje socijalno-ekonomske sigurnosti koju nudi svojim građanima (Esping – Andersen, 1990.). Po ovom važnom teoretičaru koncepta socijalne države, postoje tri ključna elementa socijalne države: 1. minimalni dohodak 2. smanjenje nesigurnosti pred rizicima i 3. set funkcionalnih javnih usluga.

Šira definicija socijalne države kaže da takva država štiti građane od siromaštva te im kroz čitav niz obrazovnih i socijalnih politika, uključujući zdravstvene, mirovinske, obiteljske, stambene i dr. politike osigurava socijalna prava. T.H. Marshall socijalna prava definira kao pravo na ekonomsku dobrobit i sigurnost, ali i pravo na uživanje društvene stečevine i pravo na dostojan život (T.H. Marshall, 1950.). Prema društvenom konsenzusu u 20. st., socijalna politika je emancipatorna, socijalna prava jednako su bitna kao i politička prava te su zakonski osigurana, neotuđiva i univerzalna.

Pojava socijalne države povijesno je proizvod intenzivne političke borbe lijevih političkih partija s kraja 19-og i početka 20-og stoljeća te snage sindikalnog pokreta koji je primorao kapital na davanje određenih ustupaka radu i radnicima, tzv. klasni kompromis čime su stvoreni preduvjeti za egalitarnije društvo. Na tragu toga, tipovi socijalne države javljaju se kao ishod političke borbe i klasnih koalicija.

Literatura je gotovo u cijelosti prihvatila tipologiju socijalnih država prema Esping-Andersenu:

1. Liberalna socijalna država – koju najbolje predstavljaju Sjedinjene Američke Države, a koja je okarakterizirana niskim i vremenski ograničenim socijalnim transferima koje nadzire država te snažna prisutnost tržišta u socijalnom sektoru.
2. Socijalnodemokratska socijalna država – predstavljena kroz primjer Švedske, a koju najviše označava univerzalno pružanje razvijenih socijalnih usluga od strane države te razgranata vertikalna i horizontalna redistribucija dohotka.
3. Konzervativno – korporativna socijalna država – koja postoji u Njemačkoj, a čije su glavne karakteristike supsidijarnost u socijalnoj pomoći te oslanjanje na visoki stupanj zaposlenosti i zaštita građana kroz fondove osiguranja.

Premda je tokom druge polovice 20. st. socijalna država značajno pridonijela povećanju životnog standarda većine stanovništva na Zapadu, neoliberalnim je zaokretom na polju ekonomije u nekoliko desetljeća gotovo potpuno demontirana, a univerzalnost njezinih usluga svedena je na socijalnu pomoć najugroženijima.

Pripremili: Jelena Miloš, Jovica Lončar, Iva Ivšić

“Proces gospodarskoga, socijalnoga, kulturnoga i političkoga djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država” (Beck, 1998: 11) odnosno možemo reći kako se kroz globalizaciju istovremeno “smanjuje svijet, ali i jača svijest o svijetu kao cjelini” (Robertson, 1992: 8). Ipak, kako tvrdi sociolog Zygmunt Bauman (2000: 1): “biti globaliziran znači gotovo isto svima koji ‘globalizirani’ jesu”, ili drugim riječima ne treba pre naglašavati opsege i utjecaj globalizacije, jer je on nejednak te se ne radi o linearnom procesu (Scholte, 2000).

ODRŽIVI RAZVOJ

- 44 Prema najpoznatijoj definiciji Bruntland komisije, održivi razvoj je sposobnost zadovoljavanja naših potreba bez ugrožavanja mogućnosti zadovoljenja potreba budućih generacija. Riječ je o definiciji koja je gotovo od svojih samih početaka suočavana s brojnim kritikama, preispitivanjima i analizama. Iz argumentiranih razloga smatra se da je za stvarnu održivost primjerenija definicija održivog razvoja kao procesa unapređivanja kvalitete ljudskoga života koji se odvija u okvirima tzv. nosivog kapaciteta održivih ekosustava” (Lay, 1998: 35). Moguće je ostvariti i pravednu i dugoročnu kvalitetu života samo poštivajući sposobnost resursa i svjetskih ekosustava da se regeneriraju i obnove.

COMMONSI – ZAJEDNIČKA DOBRA

Najbolji primjer sjedinjenja aktivističkih praksi i dugoročnih društvenih alternativa. U sebi sjedinjuju politiku, ekonomiju i društvo što je okosnica tema na Mirovnim studijima. Zajednička dobra su sve što smo naslijedili i što ostavljamo budućim generacijama kao zajedničku ostavštinu, sve velike i opće stvari koje dijelimo i koje se tiču svih nas. Zajednička dobra nisu samo priroda i resursi, već ne postoje bez ljudi koji se aktivno, odgovorno i solidarno odnose prema drugima, prirodi i resursima.

AKTIVIZAM I DRUŠTVENE ALTERNATIVE

Područja paralelnih otpora i “saniranje štete” uz područja stvaranja boljeg svijeta. Propituju se mogući i primjereni, ostvarivi i svrhoviti modeli aktivističkih borbi protiv društvenih nepravdi i neodrživosti postojećeg sustava, ali i oblici i utjecaji koji ostvaruju dugoročni prostori slobode i poštivanja, proizvodnosti i kreativnosti. Na Mirovnim studijima razgovaramo o aktivističkim taktikama i modelima djelovanja, ali i o “oslobođenim prostorima” koje Fritjof Capra naziva “zajednicama prakse” (Capra, 2002), Marta Gregorčič (2013) “potencije” a Erin O. Wright (2011) “realističnim utopijama”.

Pripremio: Dražen Šimleša

FEMINIZAM

Feminizam se s jedne strane može definirati kao pluralna “teorija sustava” (koncepta, prijedloga i analiza) kojima se opisuju i objašnjavaju društveni fenomeni, situacije i iskustva u cilju artikulacije i integracije ženskog subjekta i iz ženskog motrišta, a s druge strane kao mnogostrukost političkih akcija u smjeru preobrazbe strukture moći koja privilegira muškarce. (Borić, 2007: 28).

Feminizam kao aktivistički pokret i znanstveno nastojanje usmjeren je k društvenoj promjeni, odnosno stvaranju društva koje bi se ravnopravno i pravedno odnosilo prema ženama i muškarcima, ali i svim socijalnim, spolnim/rodnim, etničkim, obrazovnim ili rasnim drugostima. Emancipacijska namjera feminizma razvidna je u aktivističkim direktnim i prosvjednim akcijama, u kulturi, politici, teoriji, umjetnosti, u životima žena koje ih žive kao osobite feminističke projekte. Feministička društvena promjena odvija se na individualnoj i kolektivnoj razini. Na individualnoj kao promjena vlastitog života i kao osnaživanje i podržavanje drugih žena da donesu i provedu različite životne izbore od onih uobičajenih, stereotipnih i patrijarhalnih. Kao primjeri izravnog utjecaja feminizma na društvo, odnosno primjeri društvene promjene koju je feminizam izazvao na kolektivnoj razini, mogu se navesti sufražetski pokret i stvaranje ženskih studija. (Borić, 2007: 22).

Dok je tzv. **prvi val feminizma** u svojoj prosvjetiteljskoj misiji zagovarao jednakost zakonskih i političkih prava žena u usporedbi s muškarcima, misija tzv. **drugog vala** u drugoj polovini dvadesetog stoljeća ticala se

46 isticanja razlike kao ženske moći (Braidotti: 1994), što postaje ključnim mjestom analize ženskog subjektiviteta unutar suvremenih feminističkih teorija identiteta i simboličkog diskursa. Iako feministička tumačenja i akcije općenito polaze od stava da podčinjavanje žena na razini prava, mišljenja, na polju seksualnosti i tjelesnosti i u području kontrole ženskog tijela imaju uporište u patrijarhalnom sustavu muške moći i muškog poretka i režimu stereotipa koji ih podupiru, u nove planove (**treći val**, op. VJ) analize sve više ulaze pitanja višestrukih opresija koje povezuju rod, klasu i rasu postavljajući ulogu ženskog subjekta u suvremenosti na nov način – u odnosu na nove globalne izazove, uključujući eksploataciju, trgovinu ženama, ratove, nasilja, siromaštvo i dr. (Borić, 2007: 29).

FEMINISTKINJE/FEMINISTI

Pojedinke/ci koje/i se na različite načine bave problemima diskriminacije žena u društvu, od upozoravanja na probleme nejednakosti po spolu/rodu, teorijskog artikuliranja ženske tematike do izravnog angažmana u feminističkim inicijativama i pokretima. Iz raznolikih se motrišta i teorijsko-aktivističkih pozicija bave društvenom, političkom i ekonomskom nejednakošću žena i muškaraca u namjeri ozbiljenja društva u kojemu će žene na jednak način kao i muškarci imati udjela u političkoj i ekonomskoj moći kao i raspolaganju materijalnim resursima. /.../ Feministkinje su često vizionarke, utopistkinje, promicateljice novih vrijednosti u društvu... (Borić, 2007: 26).

Izvorno značenje povijesno-antropološkog termina za društva organizirana u srodničke skupine u kojima muškarci kao očevi provode društvenu kontrolu nad svojim suprugama i kćerima feminističke su teoretičarke 1960-ih i 1970-ih godina proširile definirajući ga kao sustav društvenih odnosa i struktura u kojemu muškarci kao skupina dominiraju, podčinjavaju i iskorištavaju žene. Temeljen na hijerarhijskim odnosima, moći i muškoj solidarnosti, patrijarhat organizira društvo, kulturu i pojedince/ke, usko se prožimajući s klasnom i rasnom stratifikacijom. Patrijarhalni pogled na svijet karakteriziraju binarne podjele, hijerarhija i moć, pa neke teoretičarke drže da je muška prevlast nad ženama izvorna društvena hijerarhija i obrazac iz kojeg su se razvili svi ostali oblici izrabljivanja, kao što su to ropstvo, rasizam, kapitalizam, kolonijalizam ili iskorištavanje prirode. (Borić, 2007: 51).

SEKSIZAM

Oblik društvene diskriminacije osobe na temelju spola, a zasniva se na predrasudama i ukorijenjenim stereotipima, te se javlja na različitim razinama, od individualne do institucionalne. Najčešće se odnosi na diskriminaciju žena. Pojam se pojavljuje kasnih šezdesetih godina prošloga stoljeća i označava individualne predrasude, uvjerenja, ponašanja, ali i institucionalizirana shvaćanja, politiku, mjere, jezične prakse ili druge aktivnosti kojima se sustavno pokazuje da su žene manje vrijedne od muškaraca, dakle, sadrže ideologiju neravnopravnosti spolova. (Borić, 2007: 83).

EMANCIPACIJA

Oslobođenje pojedinca/ke ili skupine ljudi od dominacije drugoga/e. Emancipacija u feminističkom smislu znači oslobođenje žene od ekonomskog, emocionalnog, političkog i društvenog oblika ovisnosti o muškarcu. Budući da patrijarhalno društvo definira ženu po muškarcu (ali i po majčinstvu), žena se ne smatra samostalnom, nego ovisnom osobom. Emancipacijom se žene oslobađaju ovisnosti tako da mijenjaju društvene prilike, ali i svoje osobne životne uvjete dobivajući pravnu, ekonomsku, moralnu i kulturnu autonomiju i slobodu. Tako se emancipacija može odvijati na razini društva te na osobnoj razini svake pojedine žene. Emancipacijske prakse mogu obuhvaćati razne elemente oslobođenja i osnaživanja putem osobnog rasta, ženske podrške ili obrazovanja. (Borić, 2007: 24-25).

JAVNO/PRIVATNO

- 48 Podjela na /.../ javnu i privatnu sferu djelovanja, uvriježena je podjela kojom se prostor javnoga opisuje kao politički prostor, a privatno je nepolitički prostor, pri čemu se ta dva prostora isključuju. Ovakva je podjela osobito važna u propitivanju opsega politike i političkoga jer međusobno isključivanje privatne i javne sfere ujedno znači isključivanje žena iz prostora političkoga, budući da se prema ustaljenom shvaćanju javni prostor/djelovanje promatra kao onaj namijenjen muškarcima, a privatni ženama. /.../ Zahtjev za dokidanjem ili rekonceptualiziranjem takve podjele, izražen sloganom “osobno je političko”, ima više značenja, ukazuje na praksu trivijalizacije i marginalizacije ženskog iskustva u sferi javnosti i politike, a osobito iskustva žena u tzv. privatnoj sferi, primjerice, problem nasilja nad ženama, podjela rada na temelju spola/roda, reproduktivna prava i sl. (Borić, 2007: 34).

HORIZONTALNA SEGREGACIJA

Rodna segregacija pri zapošljavanju, predstavlja raspodjelu muškaraca i žena prilikom zapošljavanja na različita zanimanja ili grupe zanimanja. Horizontalna segregacija može se manifestirati na razini jednog poduzeća ali i na razini nacionalne ekonomije. Njezin je rezultat koncentracija žena i muškaraca u posebnim sektorima i zanimanjima, kao što je to, primjerice, veća koncentracija žena u sektorima socijalne skrbi ili obrazovanja. Popratna pojava ove vrste segregacije nisu samo manje naknade za rad već i niži socijalni status žena te različit društveni ugled pojedinih zanimanja. (Borić, 2007: 31-32)

VERTIKALNA SEGREGACIJA

Predstavlja raspodjelu muškaraca i žena na različitim hijerarhijskim položajima unutar jednog zanimanja ili sektora. Prema takvoj raspodjeli, iako su žene i muškarci zaposleni u istom sektoru, muškarci imaju povlasticu obavljati zahtjevnije, odgovornije ili bolje plaćene poslove. Primjerice, većinu zaposlenih na sudovima čine žene, no obično se za predsjednike sudova biraju muškarci; većinu zaposlenih nastavnika u srednjim školama čine žene, no ravnatelji su u većini slučajeva muškarci. (Borić, 2007: 98)

ŽENSKO ISKUSTVO

Iskustvo je kao pojam od izuzetnog značenja u osvještavanju žena unutar ženskih, posebice feminističkih grupa te je iskustvo važno u oblikovanju političkih zahtjeva i provođenju akcija. Zahtjev za uvažavanjem ženskog iskustva proizlazi iz potrebe da žene autonomno, iz svog motrišta, (re)interpretiraju vlastiti život, iskustvo vlastite podređenosti ili npr. odnos privatno/javno. Koncept iskustva važan je i u razvoju feminističke teorije u kojoj raspravljanje o "univerzalnom ženskom iskustvu", primjerice iskustvu opresije i žrtve, postaje mjestom argumentacije pri kreiranju zajedničkih političkih zahtjeva žena (Borić, 2007: 101).

OSNAŽIVANJE

- 50 Proces pristupanja te razvijanja kapaciteta za aktivno sudjelovanje u oblikovanju vlastitog života, ali i života zajednice u ekonomskom, socijalnom i političkom smislu. /.../ U procesu osnaživanja odvija se i emancipacija, posebice kad se misli na emancipaciju žena i promjenu patrijarhalnih društvenih odnosa. U feminističkom se smislu osnaživanje najčešće povezuje s grupama za samopomoć, odnosno grupama za podizanje svijesti. Takve se skupine najprije javljaju u Sjedinjenim Američkim Državama potkraj šezdesetih i početkom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća s ciljem da u razgovoru žene analiziraju i počnu mijenjati društvene odnose i vlastite živote. Suvremeno shvaćanje pojma osnaživanja danas se ne odnosi samo na grupe za samopomoć nego obuhvaća širi proces podrške i mijenjanja života žena vlastitim osnaživanjem. Početno i kontinuirano osnaživanje na psihološkoj i individualnoj razini proteže se na druge aspekte života, uključujući i ekonomsko osnaživanje. (Borić, 2007: str. 50)

(Izbor iz Borić, R. (ur.), (2007) Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH/ Centar za ženske studije, Zagreb, dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/>)

Pripremila: Vesna Janković

OSNAŽIVANJE U MIROVNIM RADU i radu na društvenoj promjeni promatramo najrodnije konceptima koje detaljnije u svojim radovima opisuju Carole Patman ili kritički pedagog Paulo Freire. Osnaživanjem možemo utjecati na aktivno uključivanje ljudi u politički život u zajednici i širem društvu. Osnažujemo se kroz osvješćavanje, edukaciju, iznošenje vlastitih stavova, dijalog. U obrazovanju osnaživanjem smatramo proces koji nije tek prijenos informacija već je proširen za uvide, razumijevanje i spoznaju koja je temelj kritičkog propitivanja odnosa u društvu. Osnažujemo pojedince, grupe i kolektive da se na informiranim osnovama uključe u rad na društvenoj promjeni i postizanju društvene pravde. Takvo kritičko propitivanje utemeljeno na postojećem znanju i vlastitom iskustvu ne zastaje na kritici samoj, već kroz aktivan pristup i akciju traži i nudi alternative. U političkom smislu, u takvom suradničkom, često kolektivnom procesu osnažujemo se za političku participaciju i transformaciju društva. Koncept osnaživanja ključan je za mirovno obrazovanje jer ono po sebi traži pravdu dostupnu svima, teži demistifikaciji političkih procesa, ekonomskih interesa i promjeni odnosa moći u društvu.

CIVILNO DRUŠTVO

Autori koji se bave ovim područjem uglavnom izbjegavaju definirati pojam civilno društvo. Čine to iz nekoliko razloga – velik je broj parcijalnih definicija koje određuje bilo vremenski kontekst bilo pripadnost teorijsko-političkom polju. Odabrat ćemo nekoliko, nama relevantnih momenta koje mogu pomoći razumijevanju procesa društvene promjene kojima se bavimo na Mirovnim studijima.

Civilno društvo – nakon odvajanja uloga Crkve i države, inicijalno se razumije kao područje između obitelji, države i tržišta – kao područje slobode koje se nalazi izvan dosega države (J. Locke), kroz povijest razvija ulogu njenog korektiva. Čine ga institucije, organizacije, mreže i pojedinci koji se dobrovoljno udružuju radi postizanja općeg interesa, a izvan institucionalizirane političke sfere (države) i (slobodnog) tržišta. Iz današnje perspektive gledano, ovako razumljen koncept lako postaje depolitizirano područje lišeno transformacijskog potencijala a koje je u kontekstu društvene promjene i postizanja društvene pravde predmet našeg interesa (Prema: P. Stubbs, *Vawes and shapes of activism*, 2013.)

Zanimanje za civilno društvo i niz različitih interpretacija naglo raste u 1970-im godinama zbog preispitivanja formalnih institucija demokracije i političke participacije u etabliranim demokracijama, naročito u okviru američke društvene teorije (USA). Premda formalni instituti

političke participacije, kao što su izbori i parlament, funkcioniraju, oni postaju okoštali i tromi da bi sami po sebi bili dovoljni na zadovoljavajući način pratiti dinamiku promjena društvenih interesa, rađanja novih političkih zahtjeva i interesnih skupina.

U domaćem kontekstu, nakon ratnih zbivanja u Jugoslaviji 90-tih godina XX. stoljeća, razvoj i jačanje civilnog društva označavalo je pluralizaciju društva. Oslanjajući se, s jedne strane na ljude, infrastrukturu i društvene pokrete iz 80-tih godina, a s druge na novoprisutni liberalizirani okvir, inicijative i organizacije civilnog društva pokretale su procese i utjecale na demokratizaciju društva. U prvom valu grass-root rada inicijative, grupe i mreže bave se direktnim posljedicama rata, zaštitom sistemskih povreda ljudskih prava nacionalnih manjina, žena, LGBT osoba. Koncept civilnog društva kao korektiva, prihvaća se gotovo samorazumljivo u procesu demokratizacije društva i razvoja pluralizma. Kritika koja se na to javlja polazi od (pre)uskog shvaćanja uslijed kojeg se umanjuje političnost zahtjeva za društvenu promjenu, a transformacijski potencijal gubi u uniformnim procesima institucionalnog zagovaranja i približavanju političkim elitama. Ne manje važan je i paralelni proces rastakanja socijalne države koja radi nominalnog finansijskog rasterećenja sve veći udio socijalnih usluga prepušta organizacijama civilnog društva.

- 52 Sudjelovanje u upravljanju i građanski nadzor institucijama procesi su koji trebaju pronaći put utjecaja. *Ponovno buđenje 'građanskog' društva u novom značenju moglo bi se interpretirati kao odgovor na 'demokratski deficit' (najčešće pripisivan Europskoj uniji), točnije deficit demokratske kontrole nad vrlo kompleksnom strukturom državnih institucija i agencija (Dvornik, Akteri bez društva, 2009.)*

Ne zaboravimo uključiti demokratizaciju ekonomske sfere, kako na globalnom, tako i u lokalnim perspektivama. Nedostatak ozbiljne kritičke analize u domaćem kontekstu s jedne strane omogućuje glorifikaciju, a s druge potpuno negiranje pozitivnog nasljeđa socijalne države i samoupravljanja uslijed čega izostaje i temelj za ozbiljniji rad, a potom i utjecaj na demokratizaciju ekonomske sfere, a čega u širem kontekstu postajemo svjesni nakon ekonomske krize 2009. sve bržeg i očiglednijeg raslojavanja bogatih i siromašnih, centara moći i periferije.

Najčešće se kao organizacije civilnog društva spominju neprofitne organizacije usmjerene radu na poboljšanju statusa svojih članova ili općem dobru: udruge, zaklade, vjerske zajednice, sindikati. Najčešći oblici djelovanja organizacija civilnog društva usmjerene su na javno i institucionalno zagovaranje promjena, direktan rad s ugroženim skupinama pri čemu koriste niz metoda kapacitiranja i osnaživanja (primijenjena i akcijska istraživanja, samoedukacija, razvoj

neformalnih obrazovnih programa, razmjena iskustava) te oblika djelovanja – aktivističkih praksi (kampanje, apeli, peticije, otvorena pisma, prosvjedne i performativne akcije, pokretanje građanskih referenduma, iskazi građanskog neposluha i brojne druge). Moć građana i put do utjecaja na promjenu je u njihovoj organiziranosti, brojnosti, međusobnoj solidarnosti i suradnji. U kontekstu civilnog društva u RH uz nezanemarivu dozu solidarnosti i suradnje, moguće je izgraditi infrastrukturu i socijalni kapital dovoljno snažnog transformacijskog potencijala.

Pripremila: Iva Zenzerović

LITERATURA:
- CITATI,
CITATI

UVOD U MIROVNE STUDIJE

OSNOVNA

- Teršelić, V., Mladineo, M. (2006) *Moć suradnje*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Ajduković, M. i Pećnik, N. (1994) *Nenasilno rješavanje sukoba*. Zagreb: Alineja.
- Janković, J. (1996) *Sukob ili suradnja*. Zagreb: Alineja.
- Rosenberg, M. B. (2006) *Nenasilna komunikacija: Jezik života*. Osijek: Centar za mir i ljudska prava.

DODATNA

- Poljak, N. i Šehić-Relić, L. (2006) *Sukob@Org – Upravljanje sukobom u organizaciji*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
- Harris, I. M. i Morrison, M. L. (2003) *Peace Education*. Second Edition. North Carolina: McFarland & Company, Inc.;
- Reardon, B. (1995) *Educating for Human Dignity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Galtung, J. (1996) *Peace by peaceful means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. SAGE Publications

SUKOBI, POSREDOVANJE U SUKOBIMA

- Peurača, B. i Teršelić, V. (2004). *Medijacija: posredovanje u sukobima za uporne*. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Osijek.
- Popadić, D. i autori (1999). *Pametniji ne popušta – vodič za sukobe do sporazuma*. Grupa Most, Centar za nenasilnu akciju Beograd
- Shapiro, D. i dr. (1998). *Sukob i komunikacija – Vodič kroz labirint upravljanja sukobom*, Otvoreno društvo Zagreb, Zagreb

NENASILJE I TRANSFORMACIJA SUKOBA

- Berrigan, Daniel (1983). *Zehn Gebote fuer den langen Marsch zum Frieden*. Stuttgart: Kreuz Verlag
- Fischer, Simon i dr. (2000). *Working with Conflict*. Birmingham: RTC
- Galtung, Johann (1975). *Strukturelle Gewalt*. Hamburg: Rowohlt
- Gandhi, Mahatma (1969). *Tous les hommes sont freres*. Paris: Gallimard

- Goss Mayr, Hildegard (1993). *Evangelje i borba za mir*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Goss Mayr, Hildegard (1981). *Der Mensch vor dem Unrecht*. Wien: Europa Verlag
- Gugel, Günther (2010). *Gewaltprävention*. Tübingen: Institut für Friedenspädagogik
- Lanza del Vasto, Lanza (1982). *Die Macht der Friedfertigkeit*. Freiburg-Heidelberg: F.H.Kerle
- Mellon, Christian, Semelin, Jaques (1994). *La Non-violence*. Paris: Press Universitaires de France
- Merton, Thomas (1986). *Gewaltlosigkeit – eine Alternative*. Zürich, Köln: Benziger
- Muller, J. Marie (1986). *Strategije nenasilnog djelovanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Muller, J. Marie (2001). *La courage de la nonviolence*. Gordes: Le Relie
- Muller, J. Marie (2011). *Entrer dans l'age de la non-violence*. Gordes: Le Relie
- Patfoort, Pat (2008). *Sich verteidigen ohne anzugreifen*. Karlsruhe: Gewaltfrei Leben Lernen e.V.
- Raffai, Ana, Djordjević, Igor, Kruhonja, Katarina (2004). *Volonteri u izgradnji mira i zajednice*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava
- Rosenberg, Marshal (2006). *Nenasilna komunikacija – jezik života*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava
- Sharp, Gene (2006). *The Politics of Nonviolent Action – Power and Struggle*. Boston: Extending Horizons Books
- Soelle, Dorothee (1997). *Mystik und Widerstand*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag
- Soelle, Dorothee (1982). *Aufrüstung tötet auch ohne Krieg*. Stuttgart: Kreuz Verlag
- Soelle, Dorothee (1994). *Gewalt*. Düsseldorf: Patmos, Verlag
- Tolstoj, Lav Nikolajevič (2012). *U što vjerujem?* Zagreb: Vbz
- Uzelac, Maja (2005). *111 koraka prema demokraciji i ljudskim pravima*. Zagreb: Mali korak.
- Uzelac, Maja, Bogнар, Ladislav, Bagić, Aida (2000). *Budimo prijatelji*. Zagreb: Mali korak.
- Wink, Walter (1988). *Angesichts des Feindes*. München: Klaudius. U hrv. Prijevodu: *Isus i nenasilje* (2005). Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.

LJUDSKA PRAVA

OSNOVNA

Buergenthal, Thomas (2009). International Human Rights in a Nutshell

Donnelly, Jack, ed (2013). Universal Human Rights in Theory and Practice

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, The United Treaties and the Treaty Bodies, Fact Sheet number 30

<http://www.ohchr.org>

Wolfgang Benedek i Minna Nikolova (2005). *Razumijevanje ljudskih prava: Priručnik o obrazovanju za ljudska prava*. Mreža za ljudsku sigurnost, ETC Graz i Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vučinić, N; Spajić Vrkaš, V; Bjekanović, S; (2003). *Ljudska prava za nepravnike*, Centar za ljudska prava Univerziteta Crne Gore, Istraživačko – obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Opća deklaracija o ljudskim pravima – www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijaljip.pdf

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda – www.zakon.hr

Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava za razdoblje od 2013. do 2016. godine www.uljppnm.vlada.hr/images/nap_2013-2016.pdf

Zakon o suzbijanju diskriminacije – www.zakon.hr

DODATNA

Bosanac, G. (ur.) (2009). *Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije*, Ured za ljudska prava Vlade RH i Centar za mirovne studije, Zagreb

Grgić, A. i ostali (ur.) (2009). *Vodič uz Zakon o suzbijanju diskriminacije*, Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Zagreb,

Novak, J. (ur.) (2010). *Kako suzbijati diskriminaciju – Izvještaj o praćenju provedbe Zakona o suzbijanju diskriminacije u Hrvatskoj za 2009. godinu i praksa Europskog suda za ljudska prava*, Centar za mirovne studije, Zagreb,

Lalić, S. i Senta, C. (ur.) (2012). *Izvještaj o provedbi Zakona o suzbijanju diskriminacije u 2011. godini*, Centar za mirovne studije, Zagreb,

Crnić, I. i ostali (2011). *Primjena antidiskriminacijskog zakonodavstva u praksi*, Centar za mirovne studije, Zagreb,

Popov, M. (ur.) (2011). *Priručnik o suzbijanju nasilja protiv LGBT osoba za policijske djelatnike/ce*, Zagreb Pride i Centar za LGBT ravnopravnost, Zagreb,

Božić Krstanović, Lj. (ur.) (2012). *Praćenje provedbe Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u suzbijanju diskriminacije*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek i dr., Osijek

Selanec, G., S.J.D. (2013). *Zbirka izabranih presuda – Kritički pogled na primjenu antidiskriminacijskih jamstava u praksi Suda pravde Europske unije*, Centar za mirovne studije, Zagreb

Radačić, I. (2012). *Religious Symbols in Educational Institutions: Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, *Religion and Human Rights* 7, 133-149.

Radačić, I. (2014). *Seksualno nasilje – Mitovi, stereotipi i pravni sustav*

Matejčić, B. (2015). *Kako ste?*, Fraktura, Zagreb

FILMOVI

“Na ovom radnom mjestu nema mjesta za vas”, Centar za mirovne studije, Žimbra film i Autorski studio FFV, 2007. Scenarij i režija: Slaven Žimbrec <http://www.filmsforaction.org/>

ON-LINE IZVORI

Human Rights Treaty Bodies: www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx

Europski sud za ljudska prava: www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home&c

<http://plato.stanford.edu/entries/rights-human/>

<http://plato.stanford.edu/entries/equality/>

www.antidiskriminacija.com

<http://hatecrime.osce.org/>

Pučka pravobraniteljica – www.ombudsman.hr

Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom – www.posi.hr

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova – www.prs.hr

Pravobraniteljica za djecu – www.dijete.hr

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjine – <http://www.uljppnm.vlada.hr/>

Ured za ravnopravnost spolova – www.ured-ravnopravnost.hr

Agencija Europske unije za temeljna prava – <http://fra.europa.eu/en>

ROD, SPOL, QUEER

Aldrich, R. (ur.) (2011). *Povijest gej i lezbijskog života i kulture*. Zagreb/Beograd: Sandorf i Red Box.

Carter, D. (2011). *Stonewall: pobuna koja je rasplamsala gej revoluciju*. Zagreb: Zagreb Pride.

Dobrović, Z. i G. Bosanac (ur.) (2007). *Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj: dokumentiranje svjedočanstava o privatnom i javnom djelovanju seksualnih i rodni manjina – preteča LGBT pokreta u Hrvatskoj*. Zagreb: Domino.

Downing, L. i R. Gillet (ur.) (2013). *Queer u Europi – suvremene studije*. Zagreb: Zagreb Pride.

Poštić, J. i A. Hodžić (ur.) (2006). *Transgresija roda: spolna/rodna ravnopravnost znači više od binarnosti: Zbornik konferencijskih radova*. Zagreb: Ženska soba i CESI.

Poštić, J., Đurković, S. i A. Hodžić (2010). *LGBTIQ vježbanka: O spolu, rodu, seksualnoj orijentaciji i seksualnosti*. Sarajevo: Udruženje Q.

NA ENGLESKOM JEZIKU

Bornstein, K. (1995). *Gender Outlaw: On Men, Women, and the Rest of Us*. New York: Vintage Books.

Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.

Kulpa R. & J. Mizielinska (eds.) (2011). *De-Centering Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*. Farnham: Ashgate.

Laqueur, T. (1995). *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge & London: Harvard University Press.

Richardson, D., McLaughlin J. & M. E. Casey (eds.) (2006). *Intersections Between Feminist and Queer Theory*. New York: Palgrave MacMillian.

PRIJEDLOG FILMOVA

Seks – Vodič za mlade, Marble Ass, Sarajevo Queer Festival, Jezik, rod i spol, Drugačiji muškarci, Svaka obitelj je sveta, Working on It, Paper Dolls, Travel Queeries, Be Like Others, Divine Trash, Moon Inside You, Paris is Burning, Cruising, Go Fish

FEMINIZAM

Bell Hooks (2004). Feminizam je za sve: strastvena politika, Centar za ženske studije, Zagreb,

Janković, V. (2009). Cyberfeminizam – između teorije i pokreta. Osvrt na Hrvatsku, Socijalna ekologija, 18 (1): 5-27

Libela: www.libela.org

Vox Femine: www.voxfeminae.net

MUF: <http://muf.com.hr/>

IZGRADNJA MIRA

Božičević, Goran (2016). Gradnja dijaloga – Izabrani primjeri rada na pomirenju u Hrvatskoj, UNDP, Zagreb

Božičević, Goran (ur) (2010). U dosluhu i neposluhu – Pozitivni primjeri Izgradnje mira u Hrvatskoj u 1990-ima i kasnije, Miramida Centar,

Rill, Helena; Šmidling, Tamara, Bitoljanu Ana (ur) (2007). 20 poticaja za buđenje i promenu – O izgradnji mira na postoru bivše Jugoslavije, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo-Beograd

Bloomfield, David; Barnes, Teresa; Huyse Luc (ur) (2003). Reconciliation after violent conflict – a Handbook, IDEA, Stockholm

ČLANCI

Miramidalije, Goran Božičević, kolumna na portalu H-alter: <http://www.h-alter.org/>

Podrivanje globalne kulture nasilja: Postavljanje temelja za kulturu mira : Adam Curle i Scilla Elworthy, Centar za mir Osijek (dostupno na stranici Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek): <http://www.centar-za-mir.hr/>

SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

OSNOVNA

Bužinkić, Emina (ur.) (2013). Rad na suočavanju s prošlošću: Priručnik za organizacije civilnog društva, Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću.

Goldstein, Slavko (2007). *1941. Godina koja se vraća*. Zagreb: Novi liber.

Kardov, Kruno; Lalić, Dražen, Teršelič, Vesna (2010). *Suočavanje s prošlošću u Hrvatskoj: Stavovi i mišljenja aktera i javnosti u poraću*, Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje sprošlošću.

DODATNA

Applebaum, Anne (2003). *Gulag-A History of the Soviet Camps*. New York, Random House.

Arendt, Hannah (2003). *O zlu. Predavanje o nekim pitanjima moralne filozofije*. Zagreb: Naklada Breza.

Cipek, Tihomir – Milosavljević, Olivera (ur.) (2007). *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Zagreb: Disput.

Goldstein, Ivo (2008). *Hrvatska 1918 – 2008.* Zagreb. Novi Liber.

Goldstein, Ivo (2001). *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb. Novi Liber.

Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava (2001). *Vojna operacija "Oluja" i poslije. Izvještaj*. Zagreb: HHO.

Mrženjak, Juraj (ur.) (2001). *Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj 1990. – 2000*. Zagreb: Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske.

Jakovljević, Ilija (1999). *Konclozor na Savi*. Zagreb. Konzor.

Karačić, Darko; Banjeglav, Tamara; Govedarica, Nataša (2012). *Re:vizija prošlosti. Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.

Koren, Snježana; Najbar-Agičić, Magdalena; Jakovina, Tvrko (2007). *Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest. U: Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja* (2007) Zagreb: *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću.

Lengel-Krizman, Narcisa (2003). *Genocid nad Romima. Jasenovac 1942*. Zagreb: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac, Jesenski i Turk.

Lešaja, Ante (2012). *Knjigocid. Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-tih*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće

Levi, Primo (1993). *Zar je to čovjek*. Zagreb: Znanje.

Lewis Herman, Judith (1996). *Trauma i katarza*. Zagreb: Ženska infoteka

Markovina, Dragan (2014). *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja*. Zagreb/Sarajevo: Plejada/University Press

Mataušić, Nataša (2003). *Jasenovac 1941. – 1945. Logor smrti i radni logor*. Zagreb: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac, Jesenski i Turk.

Rihtman-Auguštin, Dunja (2000). *Ulice moga grada*. Beograd: XX. vek

Robertson, Geoffrey (2000). *Crimes against Humanity, The Struggle for Global Justice*. London: Penguin Books.

Štajner, Karlo (1973). *7000 dana u Sibiru*. Zagreb: Globus

Thompson, Mark (1995). *Kovanje rata. Mediji u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava.

Žunec, Ozren (2007). *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*. Sv. I i II. Zagreb: Demetra.

57

FILMOVI

Baljok, Janko (red.) (2006). *Vukovar – Završni rez*. Dokumentarni film. B92.

Knežević, Božidar (red.) (2001). *Oluja nad Krajinom*. Dokumentarni film. Factum.

Lanzmann, Claude (red.) (1985). *Shoah*. Dokumentarni film. Produkcija Historia, Les Films Aleph, Ministère de la Culture de la République Française

Mladenović, Dijana (red.) (2013). *Pragovi*. Kratki igrani film. Kinematograf

Puhovski, Nenad (red.) (2004). *Lora Svjedočanstva*. Dokumentarni film. Factum/B 92.

Puhovski, Nenad (red.) (2002). *Paviljon 22*. Dokumentarni film. Factum.

Sarajevske ruže – Teror u 12 slika (2012). Dokumentarni film. Sense agencija.

http://www.sense-agency.com/dokumentarna_produkcija/dokumentarna_produkcija.10.html

ON-LINE IZVORI

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek: www.centar-za-mir.hr

Documenta, Zagreb: www.documenta.hr

Fond za humanitarno pravo, Beograd; www.hlc.org.yu

German Resistance Memorial Center: <http://www.gdw-berlin.de/index-e.php>

Healing Through Remembering: www.healingthroughremembering.org

International Center for Transitional Justice, New York: www.ictj.org

Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo: www.idc.org.ba

Memorial and Museum Sachsenhausen

<http://www.stiftung-bg.de/gums/index.php>

Topographie des Terrors:

<http://www.topographie.de/>

Truth and Reconciliation Commission:

<http://www.doj.gov.za/trc/>

LJUDSKA SIGURNOST

58

(2006) Peace and Security for All – A feminist critique of the current peace and security policy, Heinrich Boll Stiftung

(2004) Rethinking Humanitarian Intervention, Jean Daudelin u knjizi Building Sustainable Peace, The University Albert Press, UN University Press

(2007) The Right to Know – Transparency for an Open World, editor Ann Florini, poglavlje. How Openness promotes Security str. 320-325, Columbia University Press

Hans Blix (2004). Razoruzavanje Iraka – istina i obmana., Znanje, Zagreb

Evan F. Kohlmann (2005). Al-Qa`idin džihad u Europi – Afganistansko-bosanska mreža., Naklada Ljevak, Zagreb

George Tenet (2007). At the Center of the Storm., HarperCollinsPublisher, New York

Pavle Kalinić (2002). RAF – Frakcije Crvene armije 1970. – 1998., Profil, Zagreb

(2007) Alleged secret detentions in Council of Europe member states – Dick Marty's Report, Vijeće Europe, Strassbourg. (<http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Events/2006-cia/>)

Zakon o sigurnosno – obavještajnom sustavu, Narodne novine 79/2006 i 105/2006

Strategija nacionalne sigurnosti RH, Narodne novine 32/2002

ALTERnatoR – Platforma za izgradnju mira kao alternativa priključenja RH NATO-u, Centar za mirovne studije, Zagreb, 2007.

Žunec, O; Domišljanović D. (2000). Obavještajno sigurnosne službe RH., Jesenski i Turk, Zagreb

Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustva izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije, CMS, lipanj 2010

Jeremy Scahill (2013). Dirty Wars – The World is a Battlefield,

Luke Harding (2014). Snowden: Dosjei, EPH Media, Zagreb

POSTKOLONIJALIZAM, MIGRACIJE

OSNOVNA

Castles, Stephen, i Mark J. Miller (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world*. 4th ed. New York: Guilford. (odabrana poglavlja)

Friedrich Heckmann i Dominique Schnapper (2003). The Integration of Immigrants in European Societies: National Differences and trends of convergence. Lucius (odabrana poglavlja)

Elizabeth Collett (2013). Facing 2020: Developing a New European Agenda for Immigration and Asylum Policy, Migration Policy Institute, No1.

Christal Morehouse i Michael Blomfield (2011). Irregular Migration in Europe. Migration Policy Institute

Edward Said (1978). Orientalism. Vintage Books. United States.

Edward Said (2005). From Oslo to Iraq. Cairo's Al-Ahram Weekly, London's Al-Hayat, and the London Review of Books.

Gayatri Chakavorty Spivak: Nacionalizam i imaginacija i drugi eseji

Mahmood Mamdani. Citizen and subject. Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism.

Koska, Viktor (2011). The evolution of the Croatian citizenship regime: from independence to EU integration. CITSEE Working Paper 2011/15. Edinburgh: School of Law, University of Edinburgh.

Koska, Viktor: Migration, citizenship and the changed roles of the foreigner with the Croatian accession to EU

Štikš, Igor: A laboratory of citizenship: shifting conceptions of citizenship in Yugoslavia and its successor states. CITSEE Working Paper 2010/02. Edinburgh: School of Law, University of Edinburgh.

Kranjec, Julija; Župarić-Ilić, Drago. Croatia – Diversity of Migration Trends and Policies // Proliferation of Migration Transition: Selected EU New Member States / Medved, Felicita (ur.). Brussels : European Liberal Forum, 2014. Str. 152-188

Khosravi, Shahram: 'Illegal' Traveller: An Auto-Ethnography of Borders. Palgrave Macmillan; 2010 edition.

Institut za migracije i narodnosti (2015). "Tokovi prisilnih migracija i humanitarna kriza u Europi: strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti", Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

DODATNA

Brettell, Caroline, i James Hollifield (2007). *Migration theory: Talking across disciplines*. 2d ed. New York: Routledge. (odabrana poglavlja)

Richard Black i sur. (2011). *The effect of environmental change on human migration*. Global Environmental Change 21S – S3–S11

Zenzerović, I; Zdravković Lana (ur) (2011). *Imagi_Nacija: Centar za mirovne studije/Mirovni Institut, Zagreb*

Edward Soja: History, Geography and Modernity
MIPEX, <http://www.mipex.eu/>

FILMOVI

Invisible: Illegal in Europe – (88')

Europe or Die Trying

How much further? (46.33') www.youtube.com
www.undocumentary.org

INTERKULTURNE PRAKSE I IZBJEGLIŠTVO

OSNOVNA

Bužinkić, Emina i Kranjec, Julija (2012). *Integracijske politike i prakse*. Zagreb. Centar za mirovne studije.

Bužinkić, Kranjec, Župarić (2011). *Usklađenost zakonodavstva i prakse hrvatskih institucija s europskom pravnom stečevinom u području azila i neregularnih migracija*. Zagreb. Centar za mirovne studije.

Benčić i sur (2006). *Azil u Hrvatskoj – integracijske politike*. Zagreb. Centar za mirovne studije.

Mesić, Milan (2006). *Multikulturalizam*. Zagreb. Školska knjiga (odabrana poglavlja)

Parić i sur (2005). *Azil u Hrvatskoj – rezultati istraživanja*. Zagreb. Centar za mirovne studije.

Šelo-Šabić i dr (2011). Policy analiza: integracija azilanata u Hrvatskoj: *Welcome? Challenges of integrating asylum migrants in Croatia*. Zagreb. Institut za razvoj i međunarodne odnose.

Vidović, Tea (2014). *Volonteri i interkulturalna praksa*. Zagreb. Centar za mirovne studije.

Župarić – Iljić, Drago (2013). *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj (s osvrtom na sustave azila u regiji)*. Zagreb. Centar za mirovne studije i Institut za migracije i narodnosti.

Izvještaji UNHCR-a: www.unhcr.org i izvještaji i ikonografika IOM-a: www.iom.org

DODATNA

Ali, Hirsi Ayaan (2007). *Nevjernica. Moj život*. Zagreb. Ljevak i Strasni pisci.

Beah, Ishmael (2008). *A Long Way Gone: A Memoirs of a Soldier Boy*. New York. Sarah Chrichton Books.

El Madmad, Khadija (2002). *Asile et Réfugiés dans le pays afro-arabes*. Casablanca. Editions Eddif.

Hosseini, Khaled (2014). *Lovac na zmajevu*. Zagreb. Superknjižara.

Jelloun, Tahar (1998). *Le racisme expliqué à ma fille*. Editions du Seuil.

EKONOMSKA NEJEDNAKOST I RADNIČKA PRAVA

Grdešić, M. (2006). Tranzicija, sindikati i političke elite u Sloveniji i Hrvatskoj. *Politička misao* 43 (4): 121-141.

Ivandić, M. (2015). Radničko organiziranje u privatnom sektoru

Ivandić, M. i Livada, I (2014). Linije diskontinuiteta: kratki prikaz formi radničkog organiziranja i metoda borbe 1990-2014.

Mario Iveković i Tomislav Kiš: Solidarnost netko mora organizirati

Therborn, Göran (2012). *Class in the 21st Century*.

Wahl, A. (2004): *Europsko radništvo: ideološko nasljeđe društvenog ugovora*

DODATNA

Arsdale, McCabe/Panayotakis/Sayres/Rehmann/Wolff (2012). Manifest za ekonomsku demokraciju i ekološku razumnost

Gindin, S., Albo, G., Panitch, L. (2010). *Mrtva točka radničkog pokreta i ljevica*

Klaus, Ž. (2010). *Kako je Stožer obranio Petrokemiju*

Kratke M. R. (2013). *O ekonomskoj demokraciji*

Lebowitz, M. (2006). *Sedam teških pitanja, iz knjige Build It Now: Socialism for the Twenty-First Century*

Meiksins Wood. E. (2011). *Kapitalizam i socijalna prava*

Miličić, S., Varga, D. (2012). Tvornica se brani iznutra

Livada, I. (ur.) (2012). Ekonomska demokracija (temat u časopisu Zarez)

FILMOVI, REPORTAŽE:

Jedinstvo

Kad se tvornica brani iznutra

Htjeli smo radnike, a došli su nam ljudi

Sindikalna početnica

Što je meni naša borba dala

ON-LINE IZVORI:

Radnička prava: <http://radnickaprava.org/>

GLOBALNO DRUŠTVO I ODRŽIVI RAZVOJ

Scholte, J. A. (2000). Globalization – A Critical Introduction, London: Macmillan Press LTD

UNEP/GRID – Arendal & Le Monde Diplomatique (2006) Planet in Peril – An Atlas of Current Threats to People and the Environment, Arendal: UNEP/GRID – Arendal i Pariz: Le Monde Diplomatique.

Capra, F. (2002). The Hidden Connection – A Science for Sustainable Living, New York: Anchor Books.

Robinson, W.I. (2004). A Theory of Global Capitalism – Production, Class, and State in a Transnational World, Baltimore: The John Hopkins University Press. Barnes, P. (2004) Capitalism, the Commons, and Divine Right, <http://www-nweconomicsinstitute.org/publications>

Clark, W.R. (2005). Petrodollar Warfare – Oil, Iraq and the Future of the Dollar, Gabriola Island: New Society Publishers

Pfeiffer, D.A. (2006). Eating Fossil Fuels – Oil, Food and the Coming Crisis in Agriculture, Gabriola Islands: New Society Publishers

Heinberg, R. (2004). Powerdown – Options and Actions for a Post-Carbon World, Forest Row: Clairview

Global Footprint Network & World Wide Fund for Nature (2011). Living Planet Report 2010, Gland: WWF

Jensen, D. (2004). The Culture of Make Believe, White River Junction: Chelsea Green Publishing

Wilkinson and Pickett (2010). The Spirit Level – Why Equality is Better for Everyone, London: Penguin Books

Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy (2010). Towards Sustainable Development – Alternatives to GDP in Measuring Progress, URL: <http://wupperinst.org/en/publications/details/wi/a/s/ad/1113/>

DODATNA

Williams, R. G. (2006). The Money Changers – A Guided Tour Through Global Currency Markets, London: Zagreb

Pye-Smith, C. (2002). The Subsidy Scandal – How Your Government Wastes Your Money To Wreck Your Environment, London: Earthscan

Starr, A. (2001). Naming the Enemy – Anti-Corporate Movements Confront Globalization, London: Zed Books

Simms, A. (2005). Ecological Debt – The Health of the Planet & the Wealth of Nations, London: Pluto Press

Hopkins, R. (2008). The Transition Handbook – from Oil Dependency to Local Resilience, Devon: Green Books

Heinberg, R. (2011). The End of Growth – Adapting to Our New Economic Reality, Forest Row: Clairview Books

Eisenstein, C. (2011). Sacred Economics – Money, Gift & Society in the Age of Transition, Berkeley: Evolver Editions

AKTIVISTIČKE PRAKSE I DRUŠTVENA PROMJENA

Dvornik, Srđan (2009). Akteri bez društva: Uloga civilnih aktera u postkomunističkim zemljama, Heinrich Boll Stiftung, Fraktura

Stubbs Paul: Networks, Organizations, Movements: Narratives and Shapes of Three Waves of Activism in Croatia

Wright, Erik Olin (2011). Vizije realističnih utopija, Fakultet Političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb,

Teršelič, V; Mladineo, M; (2001). Moć suradnje, Centar za ženska studije, Zagreb

Janković, Vesna; Mokrović, Nikola (2011). Antiratna kampanja 1991 – 2011. Neispričana povijest, Dokumenta, Zagreb

Cvek, Sven, B. Koroman, S. Remenar, S. Burlović (ur), (2013). Naša priča: 15 godina Attacka, Autonomni kulturni centar Attack, Zagreb

D'Alisa, G; Demaria, F; Kallis, G. (2016). Odrast: Pojmovnik za novu eru, Fraktura

Biliškov, Nikola (ur) (2015). Preživljavati (us)prkos, Izvori

Freire, P. (2002). Pedagogija obespravljenih, Odras, Zagreb

**Pojmove su definirali, izabrali
i uredili voditelji kolegija i
suradnici Mirovnih studija:**

- 62 Lana Jurman, Lovorka Bačić: Uvod u
mirovno obrazovanje
- Andrijana Parić, Ana Raffai, Oto Raffai:
Posredovanje u sukobu, razumijevanje i
transformacija sukoba, nenasilje
- Tatjana Vlašić, Duška Gelb, Ivana Radačić,
Sara Lalić, Cvijeta Senta: Ljudska prava,
diskriminacija
- Amir Hodžić: Spol, rod, queer
- Goran Božičević: Izgradnja mira
- Vesna Teršelić: Suočavanje s prošlošću
- Gordan Bosanac: Ljudska sigurnost
- Julija Kranjec, Drago Župarić Ilijić, Emina
Bužinkić: Postkolonijalizam, migracije i
izbjeglištvo
- Vesna Janković, Ankica Čakardić:
Feminizam
- Dražen Šimleša: Globalno društvo i održivi
razvoj
- Jelena Miloš, Jovica Lončar, Iva Ivšić:
Ekonomska demokracija
- Iva Zenzerović: Civilno društvo

ABECEDNI INDEKS POJMOVA

- Aktivizam i društvene alternative, 45
Antiratna kampanja, 30
Civilno društvo, 51
Commonsi – zajednička dobra, 44
Diskriminacija, 22
Društvena pravda, 28
Ekonomska demokracija, 40
Emancipacija, 47
Etika intervencije u sukob, 26
Feminizam, 45
Fundamenti i argumenti, 19
Globalizacija, 43
Horizontalna segregacija, 48
Integracija, 39
Izbjegništvo, pravo na azil, 38
Izgradnja mira, 24
Javno/privatno, 48
Klasa, 41
Ljudska prava, 21
Ljudska sigurnost, 34
Međunarodna razvojna suradnja (MRS), 34
Migracija, 37
Mir, 26
MIRamiDA, 29
Mirovni studiji: razvoj, sadržaji, kritika, 9
Mirovno obrazovanje/
    obrazovanje za mir, 12
Moć, 17
Nacionalizam, 36
Nenasilna komunikacija, 13
Nenasilna transformacija sukoba
    i zona nenasilja, 19
Nenasilni otpor (direktna akcija), 20
Nenasilje, 18
Održivi razvoj, 44
Osnaživanje, 50
Osnove medijacije, 14
Patrijarhat, 46
Pomirenje, 27
Postkolonijalna teorija i
    postkolonijalizam, 35
Pravo na istinu, 33
Rat, 25
Rod, 23
Seksizam, 47
Seksualnost, 23
Sindikat, 41
Socijalna država, 42
Spol, 22
Stereotipi i predrasude, 16
Strukturalno nasilje i spirala nasilja, 20
Suočavanje s prošlošću, 31
Terorizam, 35
Vertikalna segregacija, 49
Volonterski projekt Pakrac, 28
Žrtve ratnih zločina i teških
    povreda ljudskih prava, 33

Publikacija je tiskana u sklopu projekta: Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju. Tisak publikacije finansijski je podržala Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva i Fondovi Evropskog gospodarskog prostora (EGP) i Kraljevine Norveške. Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost Centra za mirovne studije.

JAVNO
KLASA
GLOBALIZACIJA
PRIVATNO
INTEGRACIJA
ROD
DOMIRENJE
OSNAZIVANJE

ISBN: 978-953-7729-40-0

